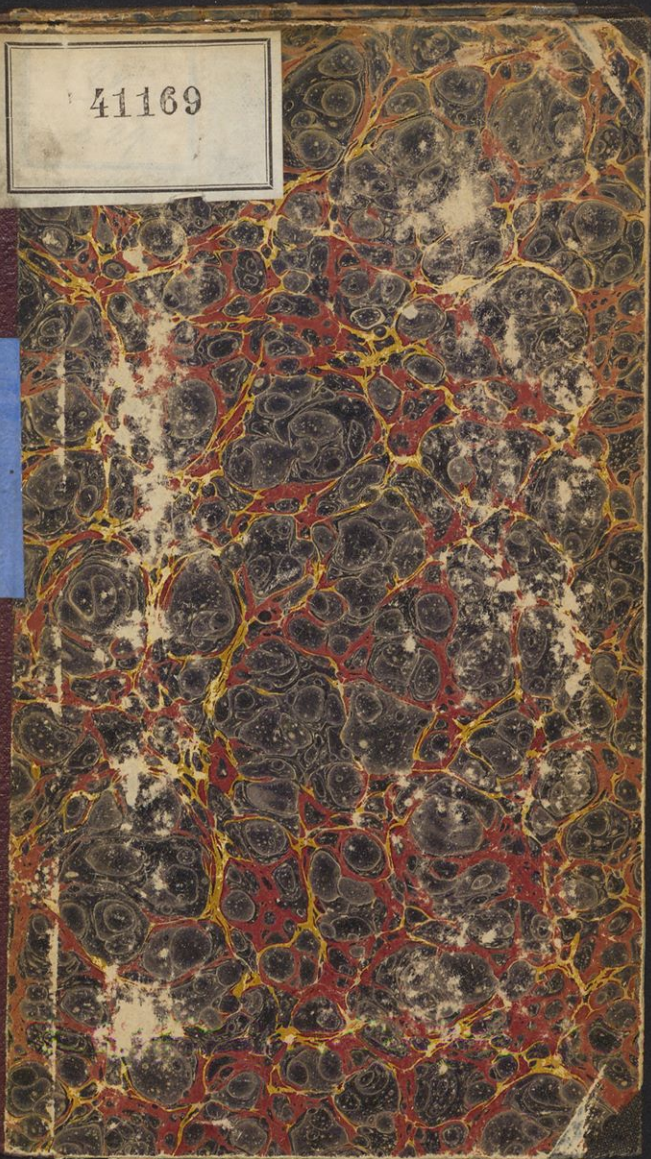
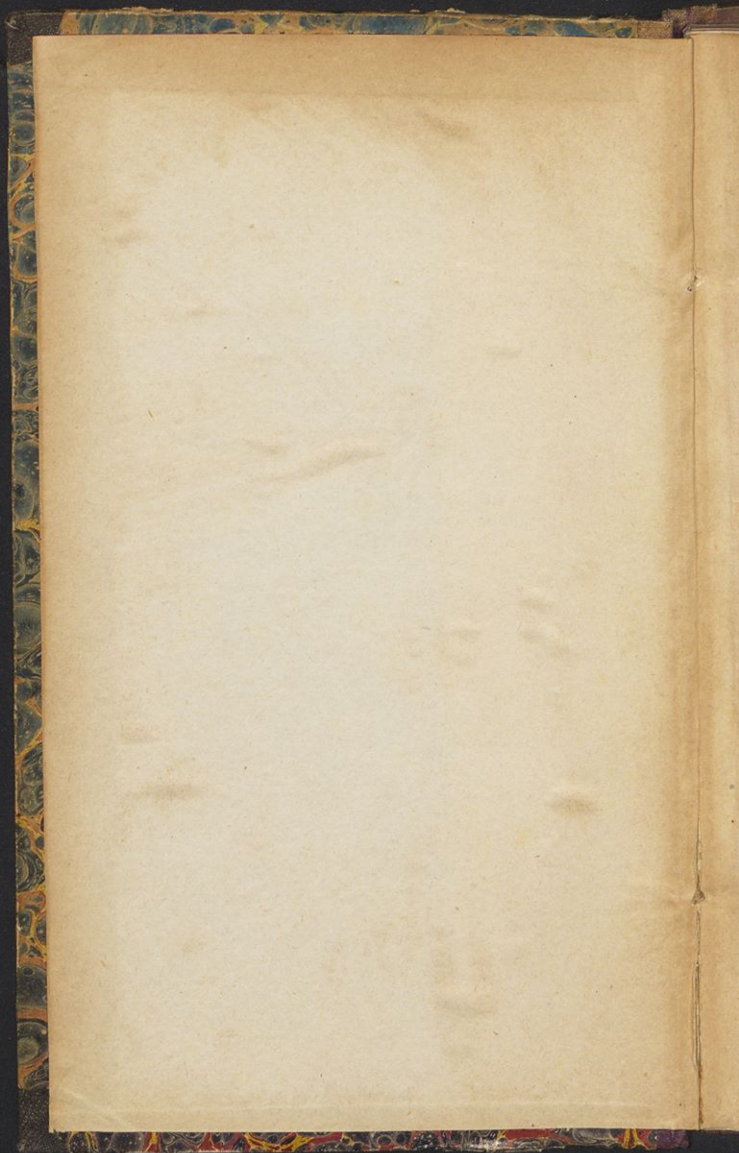

41169

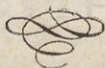

Car P. Hojlar 1898

KRATKA POVESTNICA

543

GORISKE^v NADŠKOFIJE^v

Spisal

FRANC BLAŽIČ,

bogoslovec v Goriškem Semenišču.

Dovoljim, de se natisne le ta povestnica. V Gorici
16. prosenca 1852. *Frančišek Ksaveri* Goriški nadškof.

CELOVEC.

Založilo društvo sv. Mohora ; na prodaj ima Janez Leon, knjigar.
1853.

030026578

PREDGOVOR.

Ko smo novembra mesca 1851 spomin stoletnega obstanka Goriške Nadškofije slovesno obhajali, je menda marsikteri naših dragih Slovincov popraševal: „Kako se je ta nadškofija začela? Kaj je bilo pred njenim osnovanjem? Kaj se je posebnega prigodilo od tistega časa sem, kar ta nadškofija obstoji?“ itd — Na té in enake vprašanja se ne dobi lahko ugodnega in dovoljnega odgovora brez knjižice, ki celo povestnico nadškofije obseže; zakaj, kdor bi imel na take vprašanja ustmeno odgovarjati, ali sam vsega sem spadajočega ne vé, ali pa ne more vsega pršavcu obširno razložiti, kar bi trebalo. Res, da je o tej priložnosti v poviksanje slovesnosti spraznovane stolétnice (Säcularfeier) Goriške nadškofije tiskana knjižica beli dan zagledala, ki je prav v kratkem na ravno omenjene vprašanja odgovorila; toda kaj pomaga to, ker je rečena knjižica samo Lahom in Nemcom umevna, terd Slovenec je pa razumeti ne more, ker ni v njegovem domačem jeziku pisana? —

Zavoljo tega se je v našem Goriškem Seminišču mladi gospod in iskreni Slovenec, Franc Blažič, koj lotil, tudi v našem sladkem in milozvučnem jeziku malo knjigo napisati, kateri je naslov dal: Kratka povestnica Goriške Nadškofije, ter je mene podpisanega naprosil, da sim celo njegovo delce o praznem pregledal, kar se mi je bolj potrebno zdelo, popravil, in pa tole kratki predgovor mu napisal, zato

ker si iz pohlevnosti ne upa sam v kolo slovenskih pisateljev brez vodivne roke stopiti. Jaz bi ga imel torej naj popred tukej častitim bravcom priporočiti; ali jaz mislim, da tega kar treba ni, ker se knjižica s svojim olikanim jezikom in s svojo ugodno kratkostjo že sama dovolj priporoča. Moja naloga pri pisanju tega uvoda je torej samo ta, da častitim bravcom v kratkem že tukej v začetku od teh bukvic kej malega povem, in da tako v izpričanje kakor v opravičanje mladega našega pisatelja pripomočke in sredstva imenujem, ktere je v spisanju te povestnice porabil.

Zakaj je bukvicam dal naslov: Kratka povestnica Goriške nadškofije, menim, da vsakter koj zapopade, tako da ni treba meni k temu ničesar pristaviti. Prilog „kratka“ je v tem naslovu potreben, ker v resnici le na kratkem, in scer samo to, kar je naj bolj potrebno vediti od te povestnice, tukej beremo.

Ne govori pa samo od tega, kar se je v tej nadškofii posebnega godilo od 1751. leta do današnjega dne, ker prav za prav povestnica Goriške Nadškofije dalej ne sega, temuč začne pripovedovati na kratkem vse, kar se je od zasejanja svete keršanske vere v naših krajih do naj novejših časov prigodilo, in to zavoljo tega, ker bi se brez znanja poprejšnih pripetil ne moglo vsestransko razviditi in zapopasti potrebe vzdignjenja Oglejskega očastva ali patriarhata, in osnovanja dveh v vsem si enakih nadškofij, Goriške pravim, in Videmske. Zastran tega se je moralo tudi od velikih nepristojnost, ki so se v 16., 17. in 18. stoletju godile, obširnejši govoriti, kakor od drugih stvari, ki bi v obširno povestnico šle, v to kratko povestnico pa tako neogibljivo ne spadajo. Od sadajnih časov se je spet že zavoljo tega tudi manj povedalo, kakor bi si bil morda eden ali drugi

želel, ker so sadajne stvari in zadeve, kakor se misli, bravcom dovolj od drugod znane; in od nekterih reči se ne more ali se ne smé še govoriti, dokler v njih zadéte osebe živé, ker se mora pisatelj ravno tako prilizvanja in sladkanja od ene strani, kakor zamer od druge strani, kar je mogoče, ogibati.

Če bi se pa utegnula pri vsem tem provestnica ta komu še zmiram prepomanjkliva zdeti, ga vljudno prosimo, tole enmalo premisliti:

a) da je pisatelj še mladenec, malo čez dvajset let star, ki se k duhovskemu stanu pripravlja, in zatorej je njega poglavitna naloga, se bogoslovskih vednost učiti; li bolj za krajčas, bi djal, zamore kej slovenskega napisati. Zato je še veliko, kar je v tem delcu vkup spisati mogel. Kadar bo v vednostih in v starosti, kakor tudi v skušnjah kej bolj ponapredoval, bo gotovo tudi kej popolnišega, kakor se nadjamo, občinstvu priobčiti mogel.

b) Naj se pomisli, da je li malo pripomočkov pri rokah imel, iz katerih je to povestnico složil; nekej malega je pozvedil iz ustmenega sporočila, veči del pa je posnel iz sledečih delov:

1. Historische Notizen über die Errichtung des Görzer Erzbisthums, veröffentlicht bei der Gelegenheit, als zur Erinnerung an dieselbe in Görz das Säkularjahr am 16. November 1851 gefeiert wurde. Gedruckt bei Joh. Bapt. Seitz in Görz.
2. Vincenzo Zandonati. Guida storica dell' antica Aquileja Gorizia, 1849. typ. Seitz.
3. Il Saggio storico di Gorizia.
4. Antonii Musnig, Clima Goritiense. Goritiae 1781.
5. Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz. Wien, 1825.
6. P. Chiaro Vascotti. Storia della Castagnavizza. Gorizia 1848.

7. Status personalis et localis Archi-dioecesis Goritensis annorum 1841—1851.

Kdortadaj na vse te okolišine pisatelja potrebni obzir ima, bo menda z meno vred terdil, da je dovolj storil, in da je to delce vse hvale vredno.

Zatorej ga tudi jaz častitemu občinstvu rad priporočim, in scer tîm bolj, ker bo mladi pisatelj, s tîm spodboden, potem na polju slovenske književnosti, kakor se nadjamo, s še večjo gorečnostjo delal, in v blagor svojega milega naroda tudi v prihodnje se truditi ne prenehal.

V Gorici na dan svetega Silvestra, 1851.

Štefan Kociančič,

učitelj sv. pisma stare zaveze v Goriškem semenišču, in zač.
odbornik društva sv. Mohora za Goriško nadškofijo.

PERVO POGLAVJE.

Oglej ino njegovi očaki.

Slavno in inenitno je bilo oglejško očastvo (patriarchatus). Očaki Ogleja so v cerkvenih in duhovskih zadevah vladavali široko-dolgo okrajno srečno in veselo več stolet; pa na zadnje, potem ko so očaki en okrog za drugim zgubili, so sveti oče papež Benedikt XIV. v letu 1751 to slavno očastvo razdelili v dvě nadškofii: namreč v goriško in videmsko, zató se je 16. novembra 1851 stoletnica postanka goriške škofije v Gorici slovesno obhajala. .

Kér ste té dvě nadškofii, to je Goriška in Videmska jednočasno na stopinjo razdelenega očastva stopile in obé v svoji krajini enako moč v duhovskih in enako oblast v cerkvenih zadevah dobile; kér ste tedej obedvé na enem drevesu dorastle, hočete tudi obedvé enako vrednost in imenitnost imeti, in kakor hčere in sodedične jedne matere nje slavo in čast deliti.

Moj namen ni dogodivščine obedveh nadškofij popisati, ampak le naše domače ilirske, goriške škofije. Moj namen in konec doseči, se mi zdi potrebno nazaj v že pretekle čase pogledati in okolišine in stanje naših krajev v tisti dobi zvediti in prevdariti. Naj prej opomnim zgodovine oglejškega očastva, kakor korenike, na kateri je nje plod, naša goriška nadškofija dogodila.

Kolikor od prijaznega jutra do mračnega solnčnega zahoda, toliko od vročega juga do tamne in merzle polnoči je slovel Oglej, nekđaj takó bogato pristanišče jadranskega morja. Velikokrat je bilo to mesto prijetno stanovanje več mogočnih in vrednih carov. Cesar Julian ga je celó „naj večje vsih zapadnih mest“ imenoval. Kolikor ga posvetna

zgodovina zavoljo njega velikosti, zavoljo imenitnosti in slave povzdiguje in povikšuje, toliko ga časti in slavi tudi cerkvena zgodovina zavoljo imenitnosti njegovih očakov, kakor tudi zavoljo pobožnosti in svetosti njegovih prebivavcov, zavoljo stanovitnosti njegovih mučenikov, zavoljo obilnosti svetinj, ostankov svetnikov, ki so v tem mestu v božjem dopadenju polni vere Jezusove, polni nade večnega življenja, polni ljubezni do Boga njih posvetno, časno življenje končali in se v Gospodu v srečno večnost preselili.

Iz svoje veličanske visokosti pride odrešenik svetá človeški rod učiti, buditi in na pravo pot proti nebesom voditi. „Nebeško kraljestvo, pravi on je enako enemu zernu, ki je v zemljó usajeno, pa iz njega izraste veliko drevo, ki svoje veje in odrastke na vse kraje sveta širi; v njegovi senci najdejo ptički podnebja prebivališče in stanišče. Takó kristjanska vera v Palestini zasejana preskoči meje nje male krajine in se širi od dežele do dežele. Ni ji opor ne kervozeljno ravnanje kervolokov, ne divjastvo neprijaznih rodov, ne velika širokost morja; ona se širi s svojo senco pokrepčati vse narode in jih pod svojo streho na poti življenja prenočiti. Kakor dobrotljivo mili solnčni žar vse dežele v trenutju osvitli in ogreje; si najde živa vera pot tudi tje, kjer ni še rimski orel letal, kjer ni po vetru vila se zastava rimska; osvitila je tamno noč po celem svetu njena luč, in um človeški razvedrila, kakor baklja svoje pišeta je združila pod svoje perutnice svoje otroke in prijazne poslušavce nauka božjega.

Dvanajst aposteljnov ali poslancov gospodovih, potem ko so darove Sv. Duha na binkuštni praznik sprejeli, so se ločili po ukazu Jezusovem in po celem svetu oznanovali evangelji, zveličavni nauk božji. V imenovano mesto Oglej je prvi sveti Marko seme kristjanske vere prinesil in ga tukaj zasevati začel; on je utemelitelj in osnovavec prestare oglejske cerkve. To nam spričuje nje ustno sporočilo in to nam kaže tudi posebna čast, v kateri imajo prebivavci mesta in

naj bližnji primorci tega svetnika. V Ogleju je zasadil tedej sveti Marka korenino, iz katere je izrastlo poslej takó sloveče očastvo. Pervi škof oglejski je bil sveti Hermagor ali Mohor in kakor nam izročilo spričuje je bil on učenec svetega Marka. *) Kandid ga imenuje oglejskega mestjana, učenega, pobožnega in svetega moža, on je bil pravi pastir ovčic gospodovih in maren delavec v vinogradu gospoda. Vmerl je kot učenik leta 70 po rojstvu Kristusa; takó piše Baucer. **)

Začel je divji Nero preganjati, mučiti in moriti kristjane: na križu je izročil svojo dušo Bogu sveti Peter, sekira je končala življenje svetega Pavla in kakor pred štiridesetimi leti na Golgati teče sada nedolžna kri po celi rimski državi. Tudi v Oglej pripuhti in pervihrá zloba preganjenja in morivstva, tudi tukaj se terpinčijo pravoverni; ali kolikor več nedolžne kervi preteče, toliko se množi število nedolžnih mučencov in raste broj pravovernikov. Oglej je nevernikom tern v peti, ali Oglej je tudi cvet kristjanstva in roža nove cerkve, katere ne bojo peklenske vrata premagale, zató kér je zidana na skalo in božja pomoč ostane pri njej do konca svetá.

Kakor siva skala v globočini morja se ne vda sili in moči valov, stoji, se ne gane; takó proti Oglej sili in viharju preganjenja in terpinčenja, zakaj vera kristjanov je terdna in stanovita. Oglej stoji in se ne gane, zakaj učeni in pobožni so škofi oglejski in po izgledu predpostavljenih ravna in dela nižja duhovšina in po potu pastirjev hodijo in korakajo serčno ovčice.

Osem prav pobožnih škofov je vladalo oglejsko cerkov jeden za drugim. Znano je imé svetega Hilarja ali Helara, znano tudi svetega Taciana. Sveti Hilari je bil naslednik

*) Za škofa posvečen v Rimu, kamor je bil šel s svetim Markom, je dobil od sv. Petra pastirsko palico, ktera se hrani med svetinjami v Goriški veiki cerkvi. Propr. Sanctior. eccl. Gorit. 12. Jul.

**) Baucer je bil Slovenec, rojen v Solkanu pri Gorici okoli 1660. leta.

svetega Mohora in je vladal imenovano škofijo do leta devetdesetega, ki je bilo zadnje njegovega življenja. V tem letu si je zadobil on s svojim družnikom v terpljenju in smerti svetim Tacianom krono, plačilo mučeništva. Ta dva svetnika sta patrona ali varha naše metropolitanske cerkve, kakor sta sveti Hermagor in sveti Fortunat patrona cele goriške škofije. Svetinje prvih dveh kakor tudi svetega Hermagora so bile iz oglejske v goriško stolno cerkvo prenešene. Pri tej priložnosti je takratni vladika naše cerkve Dragotin Mihael Grof Attems mestno poglavarstvo in duhovsko gosposko z lepimi, božjega strahu in svetega duha polnimi besedami govoril. *)

*) Nostis utique, Venerabiles Fratres, die plane Tertia ante Kalendas Octobres anni millesimi septingentesimi quinquagesimi tertii, Angelorum Principi sacra, e Subterraneo antiquissimae, totoque orbe celeberrimae Aquilejensis Basilicae Sanctuario (Deo nimirum ter Optimo Maximo sic disponente) in hanc Metropolim, et quidem in publicum interim Residentiae Nostrae Sacellum translatae fuisse Sacras Apostolorum, Martyrum, Confessorum Virginum, aliasque insignes omnino Reliquias; quas hodierna die, quae Feria Tertia est Pentecostes, et Sexta ante Idus Junias anni decurrentis millesimi septingentesimi quinquagesimi sexti, Solemni a Nobis indicta pridem antea Supplicatione, comitantibus Virorum Ecclesiasticorum, Religiosorum, Laicorum piarumque Mulierum Ordinibus omnibus, Vobisque praesertim, in hanc Basilicam subinde tandem intulimus; posteaquam scilicet per vos elegans plane in eadem Sanctuarium, illis reponendis, diuturno labore, multaque impensa fuit exaedificatum.

Quos inter exultantis Populi plausus, quae inter communis laetitiae argumenta, quam uberes inter piorum oculorum dulces lacrymas Triumphus iste sacer per Urbis hujus compita, et plateas fuerit modo celebratus, facilius equidem hinc absentes effingere sibi cogitatione poterunt, quam Nos Oratione complecti; licet Nobis admodum conscius simus, ac probe memores liquidissimae voluptatis, qua perfundebamur toto pene jam evoluta triennio, quo die noctuque Sacra haec Pignora Aedibus nostris proxima, et fere in manibus nostris habebamus.

Ad Vos, Venerabiles Fratres, ut par erat, illa nunc redeunt, quamquam non omnia; quia aequum utique fuit eorundem partem aliquam dare Utinensi Basilicae, quae Eadem prorsus Genitrice gloriatur, qua Goritensis haec Nostra, quum ex Eadem uno Utraque veluti partu prodierit in lucem. Catalogum Sacra-

Take rože so za kristjansko vero v Ogleju cvetele. Okoli leta 381 je bila ta škofija povikšana do čast vikše ško-

rum Reliquiarum omnium, quas probatissimae Fidei, diligenti-
que Custodiae Vestrae enixissime commendamus, ne videlicet
aliqua, vel alicujus pars minima unquam dispereat, hic ad cal-
cem subjicimus; ut perspicuum fiat universis, quinam sint fon-
tes illi salutiferi, unde, teste Damasceno, plurima
Nobis beneficia promanant, suavissimumque un-
guentum profluit, animorum scilicet nostrorum plagio me-
dendis efficacissimum. Vetustissimae ex Argento purissimo affa-
bre elaborata Crucifixi Domini, Deiparae Virginis, Sanctorum
Martyrum Hermagorae Primi Antistitis Aquilejensis, Laurentii,
Felicis et Juliae septem Martyrum Matris, ac Sigismundi
Burgundiorum Regis Simulacra cum Pado, quod, uti Tradi-
tione accepimus, a Divo Apostolorum Principe datum fuit Sancto
Hermagorae, sic omnino reddimus, ut accepimus, cum iisdem
plane Sacris Exuviis, quae antea in illis continebantur:

at Sancta Ossa, quae in Capsis viginti duabus, aliisque Thecis
inclusa latebant, quoniam hae vetustate squallebant, in plures
alias minores quidem, sed multo venustiores, quia industria
summa novissime elaboratas, et ornatas, dispertiti sumus, pro-
prio cujuslibet nomine diligenter, ne ullus error irreperet, ad
singulas adnotato, atque per crystalla intuentibus perspicuo.

Accipite igitur, Venerabiles Fratres, haec sacratissima Pig-
nora et satagite pro Religione ac Pietate vestra, pronam Christi
fidelium ad cultum Dei, Coelestiumque Indigetum venerationem
Verbo et Exemplo fovere atque amplificare: Fore enim in
Domino persuasum habemus (verbis hic uti liceat iis-
dem plane, quibus utitur in Apostolicis Literis hac super re ad
Nos datis Sanctissimus Pater Benedictus XIV. Pontifex Maxi-
mus, quem Largitor bonorum omnium Deus incolumem diu ser-
vet bono Ecclesiae Sanctae suae) Fore enim in Domino
persuasum habemus, ut Sacra tot Sanctorum Pig-
nora, ardentiori Christianae pietatis, devotio-
nisque affectu deinceps culta, tamquam firmis-
sima in istis Regionibus ad versus omnes Haeres-
um, Errorumque artes et insidias sint semper
Sacrosanctae Nostrae Catholicae Religionis prae-
sidia et propugnacula.

Deum proinde Patrem Omnipotentem, Unigenitum Filium ejus
Christum Jesum Dominum ac Redemptorem nostrum, Spiritum
quoque Paraclitum in Sanctis suis omnibus, iisque praesertim,
quorum Sacras Reliquias istae in Basilica custodietis, Populis-
que aliquando per annum speciandas praebebitis, glorificate; et
imbecillitatem nostram, quam Divinae Providentiae, quae in-
firma hujus mundi eligit, ut confundat fortia

fije in šteje dvanajst vikših škofov. Med timi je bil prvi sveti Valerian, od katerega pravi Baucer, da je bil Dalmatinec, Dandul ga imenuje pa Francoza; in zadnji je bil, iz cerkvene zgodovine dovolj znani Macedonec, kije bil v letu 529 na škofijski stol povzdignen.

K časti in hvali Ogleja opomnimo še, da je to mesto svetega očeta papeža Pija I. in njegovega brata Hermesa med svoje drage otroke in zveste sinove štelo.

Takó več je slovela oglejska stolna cerkev, da jo je sveti Jeronim, ki je o času svetega očeta vikšiškofa Kromacia začasno v tem mestu prebival, zberali šče in prepevališče angeljev in prebivališče svetnikov imenoval.

Maren gospodar ni zadovoljen, to kar že ima si prihraniti, temoč on se trudi še več si pridobiti in to ne le za svojo lastno korist, ampak tudi da družim v pomoč pristopi in jim k telesnemu in dušnemu hasnu primore: takó niso tudi oglejski škofje skerbeli samó za stolno mesto in njega prebivavce, njim izročene ovčice; ampak kakor zvest ljubeznjivi oče so skerbeli in trudili se tudi za Terst in druge primorske mesta v Istrii. Zmiraj dalje in dalje se širi krajina njih učivnega pastirstva. Misjonarji v kristjanski veri visoko učeni in svoje

placuit ad Metropolitanam hanc Dioecesis regendam evehere precibus vestris erigite, suffragiis recreate.

Quoniam tandem beneficium istoc amplissimum, quemadmodum totalia innumera in Nos hactenus et Vos antehac collata, Clementissimae Matris, Munificentissimaeque Principis nostrae Mariae Theresiae Imperatricis Reginae semper Augustae impetrationi ab Sancta Sede, ac Liberalitati propriae suae iu acceptis referre debemus; ferventissima vota nostra quotidianas item preces in Divinum Numen ejusque Matrem dulcissimam, ac Sanctos hos nostros effundere, uti semper antea fecimus numquam intermittamus, prolongaeva totius Augustissimae Domus felicitate, quae in bonum utique Nostrum ac Vestrum, Sanctae hujus Ecclesiae totiusque Dioecesis hujus Metropolitanae, immo totius etiam Religionis Catholicae redundabit; id quod dum Nos ex corde omnibus precamur, Pastoralem benedictionem nostram omnibus pariter impertimur in Nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

naloge in dolžnosti svesti možje se napotvajo iz Ogleja sirovim še nevernim ljudstvom nebeške besede, voljo živega Bogá in zveličansko vero oznanovat. Zasejali so seme Kristusovega učenja kmalo po Insubrii, obojni Recii, po Noriku in ostali Ilirii, in njih trud je bil obilno poplačan. Množil se je broj pravovernih, v sip in prah so bili zdrobljeni maliki in lepe cerkve dvigujejo visoko v sinji zrak svoje veličanske glave. Od tistega časa so gospodarili oglejski škofi do razdeljenja imenitnega očastva od Drave do Ade, zapovedovali so v cerkvenih zadevah po zgornji Italii in po Tirolskem, po Koroškem in enem delu Štajarskega.

Ali ko je oglejska cerkev nar bolj slovela in se veselo na vse kraje po prizadevanju njenega duhovništva razširjevala, jo je 452. leta strašna nesreča zadela. Kdor je v posvetni zgodovini kadaj liste samó prebračal; že vé od Attila, hunskega kralja, ki je bil šiba Božja ne samó našim ampak tudi družim deželam. Iz merzle Azije pripodi on svoje divje in sirove trope, več tolovajem, roparjem in morivcom, ko rednim vojakom podobne, in dere ž njimi na Francosko.

Pri reki Marni pa se mu v vpor postavi Eci, hraber korenjak, v katerega žilah je stara rimska še junaška kri tekla. Pri Chalonu se verne Attila v bitvi premagan in pobit na Ogersko nazaj. Polni življenja in ognja ne more brez vojske, brez prepira in bitve živeti, sbere zopet novo kervoželjno trumo. Na tatarskem čverstem vrancu jahajóč pred tmá in tmá borivcov jih pelje proti bogati Italii. — Oglej s terdnim naprejšvetjem rajši življenje zgubiti, kakor suženj ptujim gospodarjem streči in kakor rob ječati, se mu vpré.

Kakor ogénj z malo iskrico zažgan poslopje za poslopjem žgé in cele mesta in ž njimi njih bogastvo in dragočnosti uniči: takó Attila na čelu svoje trume dere, bije in mori; ne ustavi ga ne človeška prizadeva, ne ojestrost orožja, ne eno ne drugo orodje njemu v bran pripravljeno, ne tekoča kri pobitih, ne šumeč ropot nesrečnih prebivavcov, ne mili jok nedolžnih otročičev, ne tužni stok umirajočih. Ljuto in

viharno dere naprej. Oglej je premagan. Zastonj je močen jez derečemu hudourniku, ki iz visoke snežene gore pervativši se celo globoko ukoreninene skale sebo uleče, prostira vporne močne zidovja in se razlije penast v kipečem hrupu čez plane in livade: takò podere Attila Oglejce v prah in pobitih bratov kri teka v potocih. V vihnem teku predirja strašni bojvod mesto od kraja do kraja. Poslopja goré, ogenj šviga, nadstropje poka, streha pada in celo mesto se v sip in drobni prah vali. Ni skorej kamna več verh kamna.

Kar se je oboroženih prebivavcov v vpor postavilo bilo, morajo z življenjem plačati svojo prederznost, žene in otroci so plen zmagavca in v robstvo odpeljani. Takó strašno je bilo to nesrečno mesto obiskano in bez milosti razdjano.

Kar je še zlobi in besnosti hunskega kralja in njegove divje, sirove čete ostalo, so poslej Longobardi uničili. Terdoserčni Alboin je leta 568 več divjih in sirovih narodov združil in iz Ogerskega jih pelje proti Italii, novo kraljestvo utemeljit. Poln ponosne nade zré on iz visokega hriba (Monte regio) lepe rajske kraje laške dežele, katero želi v svojo oblast pripraviti. Strah in trepet napolni serca laških seljanov in mestjanov. Ni ga, ki bi se strašnemu sovražniku v vpor postavil, ni ga, ki bi bil pogumen svojo domovino od kervoželjnega nasprotnika oprostiti, ni ga, ki bi poskusil sebe in svoje osloboditi. Obupni in brezserčni bežé prebivavci Lacija. Alboin vzame mesto za mestom, premaga čez tri leta Pavio in je gospodar zgornje Italije. Pa Alboin ne vlada dolgo; čez tri leta in pol ga je rekla lastna supruga Rozamunda na skrivnem umoriti in takó mu je povernila njegovo hudo ravnanje ž njo, ko ji je iz čepine njenega umorjenega očeta piti dajal rekoč: Pij s svojim očetom. Ko je bil v 592. leta Arnulf vojvoda Longobardov, je to ljudstvo posebno proti rimski cerkvi besnilo in divjalo, ter tudi v Ogleju še ostale kamnate in druge podobe in vse, kar je na rimsko cerkvo pomnilo, serdito in terdoserčno uničilo.

Odselej se Oglej, takó silno ponižan, ni mogel več vzdigniti, le mala vas, polna podertij in ostankov nekdanje bliščobe je zdaj. To da kar je od svoje posvetne imenitnosti zgubilo, je to nesrečno mestice v cerkvenih zadevah toliko več pridobilo. Poprej se je namreč le nadškofija Oglejška štela, zdaj pa je oglejška cerkev do časti očastva pozdignena bila. Sveti Pavlin je bil od leta 557 do 569 prvi očak v Ogleju, ki je sovražne napadke divjih narodov prevedil in zavoljo tega svojo stolnico v Grad (Grav) prenesil, kjer so tudi njegovi trije nasledniki umerli. Že Pavlin se je bil začel imenovati Očaka, pa to imé niso sveti oče do končanega razkolništva dovoljili. Ko je četerti očak (po postavi še nadškof imenovan) v Gradu umerl, so začeli Oglejci vikše duhovne pastirje nazaj tirjati, katerih jim pa niso prebivavci Grada pustiti hotli. Ali obema mestoma je bilo zadosteno, kér so papež za Grad pravovernega Kandidiana izvoljili, Oglejci pa razkolniškega Janeza za vikšipastirja od friulskega vojvode Gisulfa vdobili. V Gradu so bili očaki do polovice petnajstega stoletja, o katerem času so se v Mletke preselili. Imenitnost Ogleja je bila sicer zavoljo njegovih razkolniških duhovnih pastirjev vpadla, pa poslej so ga rimski papeži takó v časti imeli, da so mu dali pervenstvo med vsimi družimi očastvi zapadnega svetá. Oglejško očastvo je bilo prvo za rimsko cerkvijo. To se očitno vidi v rokopisih papežev Janeza XIX. in Aleksandra II. *)

Še več je rastla imenitnost in slava Ogleja potem, ko je bila z očastvom tudi posvetna ali deželjska moč in oblast združena. Dosti oglejških očakov je bilo iz plemenitnega roda grofovske, kraljevske in celó cesarske žlahte; zavoljo tega so jim cesarji tudi dosti nadpravic in povlastic podelili in cele kose dežel podarili. Že cesar Konrad II. je ločil friulsko vojvodino in istriško mejno grofijo od koroške vojvodine,

*) Škofije, katere so bile oglejškemu očastvu podložne so: Konkordia, Treviš, Padova, Vičenca, Verona, Mantova, Komaki, Kom, Trent, Feltre, Belun, Čeneda, Terst, Ljubljana, Koper, Poreč in Pola.

s katero ste bile združene. V letu 1027 je dal on obedve tadajnimu očaku Popu v vžitek. Pop ali Popo je bil poprej pečatnik (Kanzler) cesarja Eriha II., on je sozidal v Ogleju še stoječo veliko cerkev na čast materi Božji in svetemu Mohoru; ko jo je mesca julija 1031. leta posvečil, sta mu stregla dva kardinala in dvanajst škofov je bilo pričujočih.

Za Popom je bil na očaškem sedežu Eberhard Nemec, kateremu so že Mantovanski škofje podložni bili. Ko je namreč Eberhard v letu 1045 Marcijana v Mantovi vvladičil (za škofa posvečil) je ti sledečo prisego izustil: „Jaz Marcian svete Mantovanske cerkve prihodnji škof obljubim in poterdim, da bom zvest in vbogljev sveti oglejski cerkvi, in tebi gospod Eberhard, očaku in tvojim naslednikom po mojim redu in zvest Erihu kralju. Takó mi pomagaj Bog in ti četiri sveti evangelji.“

Ko je bil v letu 1269 Gregor de Montelongo umerl, so izvoljili Oglejci Filipa brata koroškega vojvode Volrika, ki je bil že poprej za solnograškega vikšiškofa izvoljen.

Ko so pa škofje oglejskega očastva za njegovo poterdenje prosili, so ga sveti oče papež Gregor deseti izvergli in na mesto njega v letu 1273 Rajmunda Turriana za očaka postavili. Jezero tristo in šestnajstega leta je bil Kaston očak v Ogleju, po tem ko je bil že v letu 1307 za milanskega vladiko postavljen. Leta tisuč tristo in enajstega je on cesarja Eriha VII. s železno krono kronal. Po smerti Eriha je bil na prošnjo sicilijanskega kralja Roberta od papeža Janeza XXI. zadnji dan leta 1316 za oglejskega očaka postavljen, je pa že cez dve leti v Florenci umerl, kjer tudi pokopan v Gospodu počiva. —

Potem ko je bila oglejska cerkev takó povikšana, je svojo moč in oblast tudi zmiraj dalje in dalje širila. Celih četiri sto let je vladavalo to očastvo svoje dežele, le istriške mesta so mu bili že v trinajstem in štirinajstem stoletju Benečani časoma odtergali. Malo po malo so Mantovo, Padovo in

druge mesta oblegli in si jih prisvojili, kar je pa njih lakomnost in blagoželjnost očitno kazalo in oglejske očake zlo strašilo.

Ogerski vojvoda Ljudevit Tek, ki je bil 16. julija 1411. leta za oglejskega očaka izvoljen, je začel benečanski blagoželjnosti oporni jéz postavljati. Nadjavši se, da bo od kake kraljeve ali celo od cesarske visokosti velik broj vojakov ali tudi pripomočke v denarju in v družih rečeh dobil, je on v svoji okrajni vojake sobral. Pogumno in serčno boriti se navajene pelje sovražniku v protivno moč, potem ko je že prej na lepem razpertijo in prepir končati zastoj si prizadeval. Začetek bitve ni bil takó nevgoden in slab. Ko je bila pa truma oglejskega očaka v letu 1419 krivavo pobita, ko jih je sto in sto blede smert na borišču zasačila in v kervi pomorjenih bratov potopila, je pogum Benečanov zmiram bolj in bolj rasel in oni so začeli skoz in skoz dalje segati in po ptujem blagu roke stezati. Takó je vojvoda Ljudevit Tek protečo nevarnost sam pohitril. Sovražnik si Oglej osvoji, nesrečni oćak od vojskne sreće zapušćen in svojih bogatih dežel oropan zapusti Oglej, beži iz svojega očastva, katero je bilo četiri leta poslej bez vikšega pastirja, in je od osode preganjan in zatiran 1438. leta svojega življenja nesrečni tek dokončal. Se v svojem posestvu bolj vterditi, se je beneško starešinstvo leta 1445 z oćakom Mezzarotta ali kakor ga družu zove Mediarotta (srednje kolo) takó pogodilo, da je imenovani oćak naslednik Ljudevita, vso deželsko ali posvetno oblast Benečanom izročil in le v duhovskih in cerkvenih zadevah mu je bila še puščena, pa tudi ta se je začela malo na malo kerčiti in pomanjševati, tako da je bila na zadnje majhna majhna, malo več takor samo ime.

Ko je bil oćak Miklavž II. Benečan 1497 lela umerl, je bilo očastvo brez vikšega pastirja do družega leta. Med tim časom je dekan oglejskih korarjev Boštjan Nascimbeni 19. dan septembra prebibavcom goriškega predmestja, ki se „Pod-turnom“ (sotto torre) zove, cerkvo na čast svetega

Roka sozidati privoljil. Velki oltar te cerkve je augusta mesca jezero petstotega leta Dragotin, namestnik očaka Dominika posvetil.

Tisuč pet sto četrin in četriridesetega leta je bil Marin, kardinal Griman oča v Ogleju. Njegovi namestnik Egid Falcetta je dvanajsti dan oktobra 1544. leta cerkvo Matere božje na sveti gori nad Solkanom pri Gorici posvečil. *)

Za Marinom je bil Janez VI. za oglejškega očaka postavljen. Ti že v letih je izročil vodstvo in pastirštvo svoje škofije Danielu Barbaru, ki se je na tridentinskem cerkvenem sboru tako podpisal: „Jez Daniel Barbar, Benečan, izvoljen oglejski oča.“ Potem ko je ti leta 1570 v Benetkah umerl, kjer tudi pri samostanu svetega Frančiška de Vineis zakopan leži, je dobil oča Janez leta 1574 Alojzia Justiniana za pomočnika, in ko je tudi ta v letu 1585 svet zapustil, so mu dali sveti oče papež Sikst V. Frančiška Barbara, Danielovega unuka za pomočnika. Klement VIII. so Janezu ukazali oglejsko očastvo pregledati, izročeno čedo obiskati in lutersko vero, ki je ravno v naše dežele kakor dereča zvé derla, izkoreniniti. To ni mogel oča sam storiti, zategadel je prevzel njegovi pomočnik in namestnik Frančišek Barbar to težavno delo, očastvo obhoditi ter izročene ovčice v sveti veri pokrepčati.

V letu 1593 je on goriško in gradiškansko okrajno obhodil. Pa ravno tistega leta je oča Janez VI. v gospodu zaspal. Njegovi naslednik je bil imenovani Frančišek, ki je tudi še kot oča krajine svojega pastirstva obiskaval in v desetih mescih vse obhodil. Od tega pregledavnega potvanja je pisal on 29. dan junija v letu 1594 svetemu očetu papežu Klementu VIII. takó: „Obhodil sim nar prej goriško okrajno, od te ne rečem družega, kakor da z božjo pomočjo je tam vse v pravem redu ostalo in cerkva je lepó cveteča; dosti se jih je spreobrnilo in se nadjam, da se bo kmalo nekaj dosti

*) Poglej O. Gašparja Paskonita povestnico cerkve in samostana na sveti gori. V Benetkah 1746.

naj imenitniših in plemenitnih oseb v naročje svete matere katoliške cerkve vernilo. Božja služba je dorasla in pobožnost narodov je izgledna in izverstna. Upam kmalo z vsim potolažen in zadovoljen biti. Te dežele bodo močno predzidje Italije in neprehvastljiv vpor, katerega prekoračiti bo krivovercom nemogoče.

Iz goriške okrajne sim se podal proti Ljubljani, nar prej Dolensko pregledat in potem se ra Gorensko napotil. Ko sim Štajersko obhodil, sim se napotil čez Koroško nazaj v Italijo. Pregledal sim tudi bogato Žitičensko opatijo, katere utemelitelji so bili pred časom oglejski očaki. Gospodarstvo mi je prav dopadlo, kar pa dušni stan in samostansko zaderžanje zadene je vse v pravem redu in kér je častiti opat možak izgledne pobožnosti, je Žitična krivovernikom strah in trepet.

Na Krajskem so vsi plemenitniki krivoverci, mestjanov je malo katoliških, seljaki pa ostanejo terdnozvesti pravi katolički veri. Akoravno je na Štajerskem dosti plemenitnikov krivovernih, jih je še vonder lepa množica katoliških, za prav reči polovica jih je krivovernih, polovica pa katoliških, seljaki so vsi katolički. Na Gorotanskem so plemenitniki in mestjani krivoverci, tudi več seljakov je že katoliško vero opustilo, in njih krivoverstvo, akoravno iz raznih studencov izvira, vonder naj več od Luterja prihaja. Na obhodu svojega očastva je te sveti mož večkrat marsikaj nevgodnega skusil. Jez omenim tukaj le to, kar dopisuje Labudski vladika Juri Stobej Dragotinu avstrijanskemu nadvojvodi takó: „Očak (Frančišek) je prišel v Belak, farno cerkev svoje škofije nazaj pridobiti, kér so mu bili namreč Belačani pred časom to cerkvo odvzeli in si jo prisvojili. Njegovega tirjenja ne slišijo Belačani. Mestjani in rokodelci zgrabijo za orožje, se nakupijo pred prebivališčem očaka, ga obležejo okoli in okoli in mu protijo ga umoriti.

Gotovo bi se mu bilo zlo dogodilo, ako bi ga ne bilo moztvo in krepost ravno tam pričujočega grofa Stadiona iz rok oboroženih rešilo, da je vonder s svojim spremništvom odtegnil.“ Še opomnim, da je Frančišek na obhodu svojega očastva v Gorici cerkev svetega Janeza Kerstnika v judovski ulici 19. maja 1593. leta in v letu 1596 četerti dan septembra cerkve Matere božje v nebo vzete pri kapucinarjih posvetil. Umerl je v začetku šestnajst sto in šestnajstega leta. Takó so nevtrudljivi in učeni očaki za sebi izročene dežele skerbili, brez da bi jim bilo mogoče nazaj na staro stopnjo stopiti in zgubljeno moč in oblast Ogleju pridobiti.

Benečani so neprenehoma ogenj kurili in po ptujem blagu svoje nenasitljive rokè stegovali. Vonder niso mogli vsega doseči. Samó njih blagoželjnost je kriva, da je tako slavno in imenitno očastvo razpadlo in svojo slavo in imenitnost zgubilo, katere ste pa njegove naslednice goriska in videmska vikšiškofija podedovale, ki ste zavoljo miru ustanvoljene biti morale. Kako težko je bilo za Gorico novo škofijo od svetega očeta sprostiti, nam očitno kaže zgodovina sledečih tri sto let. Le pobožnosti in bogoslužnosti avstrijansko-habsburske hiše, ki je vselej do današnjih časov izgled vsim podložnim narodom in prizadevanju prebivavcov Gorice, ki niso štedili ne dnarjev ne truda, je bilo mogoče že dolgo nenasitljivo hrepenjenje nasititi in na mesto jednega pastirstva, ki je bilo netilo takó dolzega prepira in kervave svaje, eno mirno postaviti.

DRUGO POGlavJE.

Bor Austrije z Benečansko ljudovlado za- voljo očastva.

Iz posvetne zgodovine vemo, da se je vikši goriški grof, ki je oblast cez mesto, in mestno okolico imel, s cesarsko rodovino takó pogodil bil, da, ako bi rodovina goriškega grofa brez možkih naslednikov izmerla, ima celo grofovino cesar v oblast vzeti. V letu 1500, kakor nam zgodovina spričuje, je poslednji goriški grof brez možkih dedičev umerl, toraj je bil po zgorajnji pogodbi cesar Maksimilian, avstrijski nadvojvoda zakoniti gospodar in postavni naslednik goriške grofovine, ki je zraven bližaje mestne okolice tudi Karmin in Gradiško in še več družih friulskih trgov in vasi obsegla.

Kér ste takó dve močni deržavi v neposredno dotiko prišle, je začela, kakor nekđaj slavne mesta Aténa ino Sparta vsaka za svoje pervenstvo in svojo korist skerbeti. Kmalo ste našle uzrok in priložnost jedna drugo preganjati. Hud nepogasljiv ogenj se vname; ni konca nju kervave svaje in pogubljive razpertije. Ena drugo tare silno in ena za drugo koplje jamo, dokler dve hudi vojski stolet jedna za drugo v kervavih bitvah sto in sto ljudi uničite in pomorite.

Že cesar Maksimilian je bil prisiljen z Benečansko ljudovlado vojsko peljati, ki se je v letu 1508 začela in komaj čez celih deset let dokončana bila.

Kaj vender je pa sledilo na desetletno kervavo vojsko?

Poglej čez friulske planjave in livade, in ti bo očitno. Poglej ostanke, sip in prah naj lepših in bogatejih vasi, ni

kamna skoraj več verh kamna, te je vojska razdjala. Poglej cele ure dolgo puščavo brez hiše, brez poslopja, brez rodovitnega drevesa, vse je svaja izkoreninila. Poglej toliko ranjenih, pobitih in umorjenih na borišču; čuj grom in ropot orožja, čuj stok in jok umirajočih, čuj tužni glas zapuščene sirote, vsega tega uzrok je zloba vojske. Tako gori in vihra plam prepira, dokler ga jezero pet sto edno in dvajsetega leta pogodba obeh strank za malo pogasi. Kér so pa sprotniki tudi še po tej pogodbi, posebno v letu 1542 avstrijske podložnike zatirali in mučili, se ni mogel pravi mir terdno ukoreniniti. Skoraj čez sto let po prvi se sopeset med tadašnjim cesarjem Ferdinandom II. in Benečansko ljudovlado druga kervava vojska vname, ki je od tisuč šest sto in petnajstega leta dve leti dolgo terpela, in šesti dan septembra 1617 po dogovoru v Parizu se je kri preljevati nehala.

Pogoji, ki so obedve stranki vedno kačili in ki jima niso dopustili se umiriti in do čistega pogoditi, so bili različni in višebrojni. Obe državi ste si hotle prisvojiti oblast, po svoji volji in dobromisli oglejške očake voljiti. Dalje se niste mogle dogovoriti, kje da bi imeli izvoljeni očaki stanovati, ako bi mogli v Benečanski ali v avstrijski krajini svoje stolno prebivališče imeti. Oglejški očaki so imeli dva vikšigospoda, katerima so morali v posvetnih zadevah podložni biti. —

Po cerkvenih zakonih je vsak vladika dolžen izročeno si čedo večkrat obiškati, zato da kjer je treba in kar je treba popravlja in oskerbuje. Tako so morali tudi oglejški očaki večkrat svoje okolice obhoditi in pregledati. Pravilo, po katerem bi bili oni okolice prehodili in spregledali, je bilo tudi skala, na kateri se je sjedinjenje obedveh strani večkrat razkrušilo in razpadlo. Oglejški verhovni pastir je hotel tudi tisti del svoje čede obiskati, ki je bil pod avstrijskim žezlom. Ali avstrijska vlada mu tega ni dopuščala; ker je bil očak Benečan in od Benečanov zvoljen, ktero

pravico si je anstrianska vlada sebi pripisovala. Benečanska ljudovlada je sicer zavoljo tega tožila, toda Austrija ni do sebe pustila. To je dolgo nju sovražtvo podpiralo.

Austrijanski vladarji so imeli več sveta v tem očastvu kakor ljudovlada in razun tega je bil tudi Oglej cesarjem podložen. Ko so pa očaki posvetno oblast svojim in austrijanskim sovražnikom izročiti prisiljeni bili; ni bil ne domorodec ne ptujec na Ogleja pastirskem stolu. Ljudovlada za svojo pravično in nepravično korist skerbna ni pripustila nobenemu na takó imenitni sedež sesti, kakor samó svojim bogatim plemenitnikom, kateri niso bili cesarju ljubi in vsim Austrijancom težki n nadležni.

Cesarsko Veličanstvo je njih visoki časti posebno zavoljo njih verolomstva v letu 1542 malo verjelo in zaupalo, zategadel je za terdno sklenilo, svetega očeta, rimskega škofa za dovoljenje prositi, oglejško očastvo razdeliti in v austrijanski okolici novo škofijo napraviti, katere pastir bi v Gorici stanoval.

Kar si je cesar takó terdno sprositi namenil, kar so vsi dobrovoljni goreče želeli, ni bilo ravno takó lahko vdobiti, po družih izgledih se je vsim vender mogoče zdelo. Že o času vladarja Miroslava III. leta 1461 je oglejško očastvo dosti svetá iz svoje oblasti, kakor poprej iz deželske in posvetne tako sadaj iz cerkvene zgubila. Krajnska dežela je bila namreč o tem času neodvisna od očastva, in kakor sama svoja je dobila tudi posebnega škofa, kateremu je Ljubljana za stolno mesto naročena bila. Po tem izgledu so mislili tudi za Gorico novo pastirstvo napraviti; pa ljudovlada ne sita se prepira, razpertijo in svaje zapleta in brani. Ko je svetli Cesar svetemu očetu prošnjo v tej zadevi predložil, se je začela morska kraljica koj vzdigvati in obnašati. Ž njo so tudi oglejški očaki, ki so tisti čas v Vidmu svojo stolico imeli, tej prošnji zavirali in si močno prizadevali, rimskega papeža sebi prikupiti.

Ljudovlada ni se bala naj večih stroškov, svojim domodcom čast očastva prihraniti. Poslanci se napotvajo proti Rimu do svetega očeta s prošnjami: starešinstvo in imenitni plemenitniki starega rodú pošilajo dopise do rimskega škofa, in posvetnega in cerkvenega zakona učeni možjé hitijo do sedeža svetega Petra svoje pravice vikšimu pastirju katoličke cerkve odkrit, ter razsvitlit. Ali tudi avstrijansko vladarstvo ni nič opustilo, kar bi bilo moglo k dobremu koncu pripomoči. Pa vse zastonj. Sveti oče ne dajo sluha nobeni stranki, in takó ostane prepír in nemir med benečanskim in habsburskim oroslanom.

Silno kervavi boj ste obé deržavi bile; strašno rika benečanski oroslan čez jadransko morje, ali tudi habsburski ga s rjoventjem pozdravlja. Obadva mogočna, pogumna in serčna se borita za Oglej in oblast temu mestu vikše duhovne pastirje voljiti. — Kadar oroslanica iz berloga zase in za svoje mladiče plenit odide, in že na sredi črnega germovja v zasedi prežajoča kervoželjnega tigra rjuti čuje, koj svojih mladičev skerbna odleti, in čez germ in sterm proti berlogu teče, da se veje pod nje skokom lome in pokajo in prah in pesek ko o času viharja v zrak enako vodonosnemu oblaku dviguje. Hitro se postavi nasprotniku v bran in kadar pride, se zgrabita na moč in življenje, jeden si ptuje prisvojiti, drugi svoje ohraniti; rikata, da se na milje in milje jek njih strašnega glasa razlega in vse prebivavce dolgo-široke pustare s strahom in trepetom napolni. Takó Austrija ponosna svoje moči in gotove zmage svesta se vpré mogočni ljudovladi, in si ne da odtergati, kar je po pravici pridobila. Še več hoče viditi proste svoje dežele od vse težave ptujega vladarstva kakor v posvetnih takó tudi v cerkvenih zadevah, in se ne boji stopiti, kjer kaj velja. Pa tudi Benetke menijo, da morajo braniti svoje dozdetne pravice, ter si s vso močjo prizadevajo, z orožjem pridobljeno očastvo in ž njim združene predpravice sebi vedno ohraniti.

Poslanci obéh strank naj imenitniši možje se več potov snidvajo, družijo in pogovarjajo, brez da bi se mogli pogoditi ino sprijazniti. Diplomatički dopisi se dan za dnem na potu srečujejo, vendar sovražtva in razpertije ni konca ne kraja. Kakor hitro od začetka te kervave svaje, takó ste si posebno v začetku osemnajstega stoletja obě deržavi prizadevale, to ljuto razpro končati in na lepem mir in pokoj vstanoviti; zategadel ste osobito perve leta 18. stoletja učenim posvetnih postav in cerkvenih zakonov naročile, kolikor mogoče svojo stranko v tej pravdi podpirati. Pravdoučeni se ustmeno in pismeno bijejo, brez da bi zamogli jeden družemu na konec priti. Ako misli kdo pravdo že dobljeno, mu hitro hitro nasprotnik besede overže in lepo krono zmage iz visocega čela in učene glave izterže.

Vsi imajo pravice do očastva in vsi enako velike in enako veljavne, kar v resnici dokazujejo, vendar ni nobene sodnika, ki bi takó dolgo pravdo pravično in za obe stranki dobro in ljubo sklenil. Benečanska ljudovlada je svoje pravice terdila in pri izusteni besedi ostala, ne kratko ne malo odstopiti in nikakor očastva in oblasti voljitve očakov iz rok pustiti, in sicer se je na sledečo dogodbo opirala: „Predčasni očač, ogerski vojvoda Ljudevit Tek je z Benečani vojsko peljal, ki se je pa v letu 1419, potem ko so ti njegovo trumo kervavo pobili, za očastvo pa nesrečno končala. V tej vojski so tedej Benečani vso posvetno oblast očaku odvzeli in se takó za gospodarja postavili. Posvetna oblast, pravijo Benečani, katero imamo tudi po pogodbi leta 1445 z očakom Ljudovitom II. (Mediarotta) nam obljublja tudi moč očake voljiti in sicer toliko več, ker bi ne bili imeli očaki po končani vojski potrebnega živeža, ako bi jim ne bila dobrovoljna perzanesljivost častitega starešinstva pet taužent cekinov in letnega prihodka Ogleja in svetega Daniela privoljila. Že dolgo bi bilo očastvo končalo, ako bi ga ne bila dobroti Benečanske ljudovlade podpirala in obdržala.“ Dalje so Benečani terdili, da so bili nasledniki Lju-

devita II. vsi rojeni Benečani in da jim je bila od svetega očeta, papeža Julia III. dodelena moč in pravica voljitve, kar so pa Austrijanci in cesar overgli.

Austrija, ki je bila glava nemaškega cesarstva se je ravno takó krepko in živo obnašala in za svoje poganjala, ravno takó na pretekle čase opirala in svoje pravice dokazovala. Posebna podpora, na kateri je ona stala so bile sledeče dogodbe: „Ko je cesar Konrad II. friulsko vojvodino in istriško mejno grofovino od gorotanske vojvodine ločil, je dal prvi dvé v letu 1027 tačasnemu očaku Popotu v vžitek, brez da bi mu bil tedej popolno oblast dodelil. Od tistega časa so bili vsi Popovi nasledniki lastniki ali najemniki nemaškega cesarstva do Ljudevita Teka, ki je v nesrečni vojski posvetno oblast Benečanom izročiti moral. Nemaški cesarji so bili tedej vselej prvi gospodarji friulske vojvodine, katero si ljudovlada krivično prisvojuje. Dalje so oglejske očake ali sami voljili, ali so pa izvoljene poterdili, brez njih voljitve ali saj dovoljenja ni bil nobeden za očaka postavljen.

Da je posvetna oblast očastva resnično le vžitna in vposodna ne pa popolna oblast očaka je očitno: „Že prej so pošiljali cesarji v friulsko vojvodino, kakor tudi v istriško mejno grofovino vojvode in mejne grofe, ki so kot namestniki cara vladali in za mir, red in blagostanje prebivavcov skrbeli. Ravno takó je bila dodelena očastvu posvetna oblast od Konrada, Eriha, Otona in od sledečih cesarjev le v vžitek pa ne v popolno vlast, pa tudi ne za vselej.“

Akoravno so bili ti dokazi dovolj močni in krepki, da si nimajo Benečani posvetne oblasti in sto še menj cerkvene nar menj pa celega očastva prisvojiti; so Austrijanci vendar dalje še dokazovali. „Austrija verhovna dežela in država cesarstva je po slednjem grofu goriške grofovine podedovala tudi vse pravice in oblasti, katere je zamerlo goriško grofovstvo imelo. Znano je, da so bili pokojni grofi nastojniki (advokati) oglejske cerkve, tedej je Austrija tudi na-

stojništvo te cerkve podedovala. Nje oblast je torej očake voljiti in brez Nje dovoljitve ni nobeden postaven in zakonit očaak.“

Austrija, ki je bila vselej za mir in blagostanje in premožnost svojih podložnikov vneta, se je toliko dalje pogočiti hotla, da, ako bi hotli Benečani oglejško očastvo še dalje ohraniti, je tudi ona pripravljena v to dovoljiti, in očastvu zopet k redu in dobrostanju in premožnosti pripomoči.

Austrija je zadovoljno Oglej, v katerega so bili cesarski z močjo priderli in tudi cesarsko zastavo in večbrojno posadko postavili, očaku izročiti hotla, ako bi jej bila benečanska ljudovlada nastojništvo očakov stolne cerkve v Ogleju spoznala, in zraven tega še vso okrajno, ki je bila nekaj vžitek očakov, zopet očaakom izročiti obljubila. Kakó sirovo in kervoločno so Benečani ravnali v vojski, katero so z ogerskim bojvodom Ljudevitom Tekom imeli, je dovolj če ne preveč znano.

Zatorej so té ljute in besneče premagavce naši Austrijanci le roparje, tolovaje, kervoloke in svetokradeže imenovali, kér so si brez pravičnega uzroka vojske in brezvestno očastvo prisvojili in toliko ljudi nezrečnih storili. Cesarski so se pozivali na očake cerkvenega zbora v Bazileji, katerim je bilo očastvo tožbo predložilo. Iz zgodovinske pripovednice je očitno, da so očaki cerkvenega zbora pri tožbe oglejškega očaka na tanjko prevdarili in tudi sodbo po pravičnih postavah sklenili. Sklep njih sodbe je bil očaakom ljub in prijeten, grenek in bodeč pa Benečanom. Očaki so bili namreč sklenili: „Ljudovlada nima po ptujem blagu krivično svojih lakomnih in samopašnih rok stegovati in Oglej koj nazaj očaku bez pogojev in bez vsega odškodovanja vojsknh stroškov izročiti.“ Kar je bilo pa še več je cerkveni zbor ljudovlado preklel. Preklestvo je bilo nekaj terda, huda huda in zraven tudi navadna kazen, pred katero so celò mogočni cesarji trepetali.

Za izgled omenimo Eriha IV. v Kanosi.

Dalje so se Austrijanci pozivali na en dopis svetega očeta, papeža Evgenija IV. do beneškega dožda Foskarita, v katerem dopisu so sveti oče papež imenovanega dožda ljubeznjivo po očetovsko opomnili in posvarili, že zavoljo koristi ljudovlade z orožjem prisvojeno okrajno zopet očaku izročiti. Evgenij IV. so Foskaritu dalje pisali, da se ima namreč on in ž njim cela ljudovlada z novoizvoljenim očakom, ki je bil ravno Ljudevit Mezzarotta zadovoljiti in ga za postavnega in zakonitega spoznati. "Sicer, pišejo sveti oče papež, bo rimsko-nemački cesar samovlastno drugega izvoljil ali močebiti tega poterdil, zavoljó tega, kér je Oglej nar imenitniše redovniškó glavarstvo ali prelatura Austrije."

Druzim prepiram se tedej ogniti, so sveti oče papež prijateljsko dožda posvarili in mu skerbno svetovali, cesarju pripustiti, kar je njegovega in tudi voljitvo očakov v nemar pustiti, in ne več se za njo potegovati.

Takó ste obedve stranki svoje pravice dokazovale, brez da bi bila katera odstopiti hotla. Močni in krepki so bili dokazi in spričebe od obedvéh strani, vender je ogenj cele stoletja neprenehoma gorel in strašno posebno očastva prebivavce mučil in moril. V Rimu so si sicer sveti oče dosti prizadeli, ali zmiram so manjkali pripomočki takó ker- vavo svajo dosoditi, mir in pokoj utemeljiti in očastvo od takó težke nadloge vednega prepira in vojske rešiti. Vse prizadevanje rimskega škofa je zastonj, in zastonj vse bre- penjenje očakov in cesarja po miru inó spravi.

TRETJE POGlavJE.

Stanje Cerkve.

I.

Duhovsko sodništvo.

Med tim, ko ste se državi za očastvo tako hudo in viharo poganjale, je duhovsko sodništvo v naših okolicah vse drugačen ohras dobilo. Ako cerkveno in duhovsko sodništvo prav pregledamo in razumemo, spoznamo da bi ne imeli duhovski sodniki nobene oblasti na državljanske reči, ako bi ne imeli zadosti oblasti prelomnikom postav tudi duhovske kazni naložiti, katere večkrat dober sad donesó, in več državljanov v zločinstvu vstavljajo. Enaki sad se je vidil že v naših krajih, kadar je namreč očak Janez Griman Jakoba Attemsa, poglavarja v Gradiski preklel, kér si je hotel nekaj oblasti duhovskega sodništva prisvojiti.

Kér se je Attems čez to hudoval, mu je cesar sam ukazal, koj na kolenih očaka za odvezo in odpuščanje prositi, kar se je tudi zgodilo. Takó se je godilo o času, ko so cesarji in kralji še vse, kar je bogoslovstvo dotikalo, škofom in vikšim duhovnim pastirjem izročivali. Ko je Frančišek Barbar, pomočnik in namestnik oglejskega očaka na cerkvenem zboru v Gorici vsim duhovnim pastirjem ukazal, da mora vsak en prepis bule „in coena Domini“ imeti in na tanjko po njej ravnati, so duhovni hitro dalje segli. Oni so svojo oblast razširovali na vse posvetne ali državljanske in političke čine in zadeve cerkvenih oseb. Ker pa to ravnanje

duhovništva, ki je bilo scer popolnoma po cerkvenih postavah, posvetni oblasti vendar ni vsim ugodno bilo, kakor se v enasih priložnostih večkrat pripeti, je cesar Ferdinand v letu 1542. junija mesca v tréh poglavjih zapovedi razglasil, ki duhovništvo zadenejo, namreč: Pervo poglavje govori, kakó da se imajo preklinjavci soditi in kaznovati. V drugem poglavju je naročil cesar vladikom, skerbno čuvati, da ne bodo duhovni kake nespodobne in nepristojne obleke nosili, ampak da bo vse po stanu in po cerkvenih postavah. Tretje poglavje priporočuje dušnim skerbnikom svoje izročene cede v čudorednosti podučivati in pregrešnim strastim in samopašnosti in razujzdanosti močni vpor postavljati.

Tisti čas so imeli duhovni tudi oblast čez marskatere reči, ki jih dan današnji po navadi posvetne oblasti (uradnije) oskerbujejo. Tako se čita, da je Francísek Barbar na svojem obhodu v Karminu vse račune bolnisnice svetega Miklavža pregledal in goreče želel, takó težek od njih veličastva si naložen jarm odložiti. Namen je bil dober, iz katerega so vladavni knezi duhovstvo deželski gosposki na pomoč dali, ali grenek je bil kaksinkrat plod tega pridruženja. Zakaj kakor v vsakem stanu, takó se tudi v duhovskem stanu večkrat udov najde, ki meje prestopijo. Nekteri duhovni so postali ošabni in oholi. Napihnjeni od zdetnosti in previsoke prevzetnosti niso mislili več pomočniki temuč poglavarji biti. Zategadel je razglasil nadvojvoda Dragotin v enem posebnem razpisu, da nima drugi, kakor samó glavar grofovine s cerkvenim blagom gospodariti. Takó mora zavoljo pregreškov enega večkrat tudi pravični terpeti.

Tudi poglavar Francísek Turn si je na moč prizadeval, duhovstvo od gospodarstva cerkvenega blaga odgnati in zakonske tožbe pred posvetne sodnije stol pripraviti, ktere je hotel tolminski arhidijakon sam obravnovati poziva se na sklep tridentiskega zbora. Turn ojster in rezen bi bil duhovstvu gotovo dosti škodoval, ako bi ne bil knez med nju pristopil, in Miklavžu Turnu, gradiškemu pogla-

varju ukazal ogenj prepira pogasiti in vsakemu svoje pustiti. Razsodba je privoljila tolminskemu naddijakonu pri cerkvenih računih pričujoč biti, in kar je več, tudi zakonske razpre in tožbe pomiriti in končati. Ostala grofovina z gradiško okrajno je imela do postavljenja lastnega naddijakona svojo sodnijo v Vidmu. To sodništvo je vselej po cerkvenih postavah sodilo. Duhovske osebe niso hotle svojih zadev posvetni sodnii v razsojenje dajati. Videmska cerkvena stolnica ni razločila svoje oblasti od deželske.

Kadar je bil v Gorici vikšidijakon postavljen, mu ni oglejski očak pripustil več moči, kakor mu je njegova ljubosumna visokost dovoljila. Oglej in oglejsko okolico so očaki sami vladali in oskerbovali. Ko se je goriški vikšidijakon Katta sodniške moči v tej okolici povlastil, se je hud ogenj vžgal in dolgo gorel. Kakor sta se Austrija in cesar z ljudovlado za Oglej in voljivno moč borila, takó sta Katta in očak viharo bitvo za sodništvo bila, dokler se je ta razpra jednočasno z vikšidijakonom končala. Po tem ko je bil vikšidijakon v Gorici odstavljen, so očaki sami duhovne pastirje postavljali. Koliko so oni to moč in čast šteli, se pozna iz njih besed, s katerimi so izvoljenim naddijakonom po očastvu moč, veljavo in znamenitost delili.

„Te postavimo, takó so očaki pisali, in pošljemo z močjo in oblastjo, poslušat, pregledat in po pravici razsodit v prvem redu sve tožbe posvetne in cerkvene in srednje.“ Ko so goriški naddijakoni vse tožbe posvečencov v svojo sodnijo pripraviti hotli in prešestovavce in nečistnike po prepisu tridentinskega zbora kaznovali, je ukazal nadvojvoda Dragotin, da se imajo tudi taki grešniki pred posvetno stolnico soditi, ker pride vse tako zločinstvo le iz človeškega poželenja in iz slabosti mesá. Kar cerkvene reči zadeva, so prišle vse ravno takó pred deželsko sodništvo. Takó je cerkev počasi moč in visokost zgubila.

II.

Cerkveno premoženje.

Čeravno je med duhovsko in deželsko gosposko strašno plam nemira in hudega prepira gorel, niso vender cerkve svojega premoženja zgubile, ampak njih imanje je razlo zmiram bolj in bolj. Pobožne bratovšine, ki so se posebno o teh časih združevale, so za njih cerkve darove velike cene zberale in sakupljale. Ravno takó niso tudi duhovni pastirji za okinčanje in olepšanje božjih hiš skerbeti pozabili. Kdor si je kaj za svoje stare dni prihranil, je v svoji oporoki po navadi cerkvi nekoliko gotovega zapustil. Takó so že stare cerkve svoje premoženje pomnožile in nove tudi nekaj ali v dnarjih ali v dragocenostih ali v posestvu zemljišč in v drugem blagu pridobile. Kmalo pa je bila naložena tudi cerkvenim zemljiščem deželska teža, katero so že druge zemljišča čutile in to ne le samó v goriški grofovini, ampak po vsih avstrijskih okrajnah. Po tej zemljariji se je poznalo, koliko premoženja ima jedna ali druga cerkev, koliko jeden ali drugi mašnik in zraven tega je bila očitna tudi pomnožitva pri enih in pomanjšanje premoženja pri drugih cerkvah, in dalje tudi se dobro ali slabo gospodarstvo pri vsakteri.

Posvetneže je začelo mikati cerkveno blago in posvetna oblast je hotla se ga polastiti. V ti namen je Drago-tin V. cerkveno bogastvo razdrobiti hotel in je pripustil, da vsakteri svojemu rodu nekdam prištete zemljišča in drugo blago za gotovo število dnarjev nazaj kupiti zamore. Ta pravica se je lahko tudi družim kupovoljnim osebam prodala, ako so pa zakoniti dediči zamerli, je cesarska hiša jo podedovala. Dasiravno so pa bile te postave, kakor se veruje kakšenkrat tudi iz dobrega namena dane, vender niso koristnega sadu prinesle. Nar občutljivši nasledik njih bil je ti, da so duhovni zdej le malo oblasti v gospodarstvu cerkve-

nega blaga imeli. Kakor so se cerkvene bogastva po avstrijskih okrajnah pred razglasom te postave množile, takó so goriške duhovne družtva poslej v siromaštvu in ubožtvu živele. Te gotovo niso bile vzrok rečene postave. Dovolj je pozorovati voske ino kratke tlá, ki so bile zemljišča samostana reda svetega Frančiška. Ravno takó malo tal je bilo Servitom odločenih. Enako ubog je bil oglejski samostan. Oglejsko duhovštvo je želelo svoje posestva oprostiti od vsega odrajtvila. Ko se pa ni mogla duhovšina z nadvojvodom pogoditi, se oberne z milimi prošnjami k svetemu očetu, rimskemu papežu, njej k prostosti in svobodi pripomoči. Gregor XIII. ki je tistikrat na rimskem stolu sedel, je izročil predložene prošnje svojemu poslancu v Gradcu, ki je svetoval, da bi nadvojvoda to reč dvema Kardinaloma v razsodbo pustil.

Dragotin, kér je ravno pomočkov od svetega očeta proti Turkom potreboval, si Gregorja bolj prikupiti, je samovoljno rečene zemljišča vsega odrajtvila oslobodil. Stanovi so se temu hudo zoperstavljali, in kér so bile odrajtvila vsakoletnim pridelkom primerjene, so na moč tudi od oglejskega duhovštva odločene davke tirjali. Ko so v 1577. letu osebne davke naloževali, je bil vsaki korar za vsak mesec 1 fr., bogatini in plemenitniki pa le majhno število od ene dvajsetice plačati obdolžen. Različno se je s cerkvenim premoženjem gospodarilo. Odvisno je bilo gospodarstvo od skerbi in pravičnosti ene same osebe, večkrat tudi od več njih, katerim je bila ta skerb izročena: Pogostoma so cerkve, samostani in posamezni posvečenci svoje blago zgubljavali. Lakomnost in stisljivost ste često oskerbnike imetja oslepele. Stara navada je bila po vaseh in pri srenjah jednega možá zvoljiti, ki je zraven dušnega pastirja s cerkvenim premoženjem gospodaril. Ta naprava je bila pač dobra in umetna in še dan današnji so znani ti možje pod imenom ključarjev. Ali kakor se pri vsaki stvari lahko primeri, se je tudi tu kakšinkrat pri vsem tem slabo gospodarilo. Posebno

zató, kér so oglejški očaki takó poredkoma te del svojega očastva obhodili, da se Schönleben v svoji zgodovini začudi rekoč: „Možebiti se v celi katolički cerkvi kaj tacega ne sliši. Oglejško očastvo ni bilo v dvesto in osemdesetih letih obhodeno, kakor enkrat osobito od samega očaka in enkrat od njegovega namestnika.“ Kolikor redkeji so bili obhodi očakov, toliko ložej so ključarji svoje sleparije zakrivali. Ni se torej čuditi, da je sčasoma deželjska oblast začela pogledovati in popraševati, kako se s cerkvenim premoženjem ravna, in da je na zadnje skerb zanj nase potegnila. Zakaj velike števila so se rabile, vsako malo poslopje za cerkveno žito in druge pridelke sozidati, dosti so neskerbni gospodarji brez potrebe izdali. Malo na malo so začeli cesarski davki cerkvenih zemljišč zastajati, kar je bilo uzrok, da so narprej sami ključarji kos svetá za kosom vlast prodajali, zastano odrajtvalo donesti. Ako niso vsega odrajtali je bilo zemljišče po dražbi razprodano. Takó škodljive napčnosti, ki bi bile celo cerkveno premoženje napravile, so primorale vladarstvo zanaprej za cerkveno blago bolje skerbeti. Vsako prodajo prihodnjič vstaviti, je ukazal Ferdinand davke iz vsakoletnih prihodkov odrajtati in vsako prodajo oestro prepovedal. Prodane zemljišča cerkvam zopet pridobiti je zapovedal, da mora vsak za povernjeno skupnino kupljene kose cerkvam nazaj dati. Čez nekaj let je Ferdinand to postavo ponovil in za njim jo je tudi nadvojvoda Dragotin poterdil. Malo sadú je ta postava prinesla. Gospodarstvo in oskerbništvo ste zmiraj stale pri srenjah in njih ključarjih, kateri ne znajo ne računati ne štediti. Gotovo dobri nameni knezov niso imeli primérjenega ploda. Cerkevne prihodke so oskerbniki za sebe in za svoje porabili, odrajtvila so zastajale in takó so morale cerkve zastane davke s po dražbi razprodanimi zemljišči in drugim blagom poplačati. Takó se je razsipalo blagó, ki je bilo darovano, božjó čast povikšati in pomnožiti ter potrebnim, revam, sirotam in bolnikom pomagati in težave polajšati.

Vid Ternogorec, cesarski namestnik v Gorici se je bil začel za boljše gospodarstvo cerkvenega premoženja v grofovini poganjati in na moč vpirati, ga dalje še takim možem izročevati. Koliko cerkvenega premoženja, misli on, bo po nemarnem skvarjenega; lahko bi se okinčale cerkve, lahko sozidale bolnišnice, lahko bi se preskerbele zapuščene sirote, lahko bi se sto beračev, ki od hiše do hiše stari in slabi kruha iščejo in ne pred enimi ne pred družimi durmi ne najdejo, s tako zaverženim blagom preživelo. Taka zla raba in njegova pobožnost ste ga ganile. On je nasvetoval cesarju, župnikom (fajmostrom) cerkveno premoženje izročiti in zavezati jih, za vse izročeno cerkveno blago dobre stati ter zastane davke iz lastnega premoženja odplačati. Takó bi bili župniki skerbni s cerkvenim blagom dobro gospodariti. Te svet se je zdel malo presilen in je bil overžen; brez da bi se bilo to zlo pristavljalo in cerkvam drugači pomagalo.

Ternogorec ni končal obžalovati zlo gospodarstvo in zapravljenosti klučarjev. On ponovi svoj svet nadvojvodi Dragotinu in mu hudo hudo černi nezveste oskerbnike. Ternogorec svetva vse račune gospodarstva, in premoženje vsake cerkve na tanjko pregledati in drugačno oskerbnništvo vrediti. Ko pri tej priložnosti namestnik nadvojvodi od spregledovanja in obhoda očastva govori, se posluži sledečih besed: „Obhoda, katerega misli očak nastopiti, stroške bi mogel terpeti sam, zakaj ako bi se ta teža cerkvam ali soseskam naložila, bi koj jeli ljudje mermrati, ter bi mislili očak je nastopil obhod iz drugega namena, ne pa iz ljubezni in gorečnosti svete vere.“ Dosti zlega je mislil Vid od cerkvenih gospodarjev, pa veliko več hudega je bilo očitno, ko so začeli cerkvene zemljišča in blago spregledovati in k tēm račune primerjati. Preveč bi bilo tu vse nerednosti na tanjko popisati.

Dovolj bo tukaj opomniti nekatere previdnosti, takó razujzdano tatvino berzdati.

Odločila je bila vlada posebne poslance, ki bi s pridruženimi sodniki cerkvene račune pregledovali in stroške in prihodke prevdarili. Dalje je bilo odločeno, da mora biti pri vsaki cerkvi posebna skrinjica z dvema ključarjema in je dan ključ mora biti pri sodništvu, drugi pa župniku izročen. Ojstroumna je bila zapoved, kakor namestnik prebrisane glave, vender ni sadú rodila. Ko bi se imelo pregledovanje uiniti, je bil Vid Ternogorec za cesarskega poslanca v Benetke izvoljen in sočasno ž njegovim odhodom je podvzetje končalo in vse pogasnilo. Nerednosti so na staro stopnjo prišle, in sleparije in goljufije so se zopet začele. Prizanesljivost vladarstva je bila ravno takó slabega gospodarstva kriva, kakor lakomnost in blagoželjnost ključarjev. Do 1580. leta so bile cerkve zastanega davka sedem hiljad pet sto in devetdeset forintov dolžne. Še se pomni kakó smelo in prederzno se je s cerkvenim blagom gospodarilo. Srenja svetega Martina v Berdih (nei colli) je bila rečenega leta siljena, račun cerkvenih dnarjev predložiti. Ko je pa dosti dnarjev manjkalo, je imenovana soseska odgovorila rekoč: „Ako se pri voljitvi novega ključarja za cerkvo, katera voljitev je vsako leto ponovljena, dva cela vola pojesta in polni sod vina popije, se ni čuditi, če ne morejo cerkve davkov po redu odrajtovati.“ Takó so govorili preprosti kmetje poglavarjem in vladarjem okrajne. Vender kjé je plod njih besed, kjé so bolji gospodarji, kjé pomanjšanje davkov, kje pripomočki zapravljeno blago namestiti?

Namesto davke pomanjšati in zastane odpustiti, so bili še pomnoženi in ž njimi je rasil tudi dolg od dne do dne. Malo časa je minulo in dolg se je natekel do petnajst jezerov. Cesarski poslanci, ki so v 1588. letu cerkvene zemljišča za škofijo popisovali, so odkrili šedruge dolgé od vrednosti četririh tisučev, katere so ključarji plačati prisiljeni bili. Povereništvu, katero je nadvojvoda Dragotin razposlal, v grofovini vladarstvo urediti in poravniti, je tudi za cerkveno oskerbništvo mar bilo. Povereniki so postavili župn ke

za prihodne cerkvene oskerbnike in gospodarje, ki so se morali zavezati, za vse odgovoriti, kar bi zmanjkati vtegnilo. Da bi te bistrumne naprave vredni sad donesle, je bilo treba dolgove odpustiti ali drugači temu zlegu pomagati. Milostljivi Dragotin je odpustil davke dvéh zadnjih let do čistega, predčasne so morali pa klučarji namestiti in to sicer po obrokih. Takó je bilo podobreno pravilo gospodarstva, katero je Ternogorec že dolgo nasvetoval. Le takó, nikakor drugači se ni moglo cerkveno premoženje obderžati in ohraniti.

III.

Krivoverstvo.

Ni se čuditi, da je bil novi nauk, ki je začel v začetku šestnajstega stoletja v sercu nemačke dežele kaliti, s razpetimi rokami sprejet, če premislimo, kakó neporedni in zlotvorni so bili ljudje v tisti dobi. Uk, ki je redovne stanovce sovražil, je tudi duhovnim pastirjem zakon dovoljil in cerkveno premoženje prisvojiti nasvetoval. Začetnik tega novega uka je bil augustinarski minih Martin Luter.

Naslednik svetega Petra je bil takrat Leon X. Te je vernim kristjanom odpustike delil, da bi mu pomagali veliko cerkvo svetega Petra v Rimu sozidati in da bi mu pripomočke za vojsko proti Turkom donašali. Temu činu se je vpérl Luter, željen občini rimske cerkve cvet nemačke dežele odtergati in je vžgal ogenj, ki je poslej v tridesetletni vojski jezero in jezero ljudi požerl in še dan današnji dosti od prave vere loči.

Maksimilian I. željen slave in neumerjočnosti svojega imena, si je v svoji visoki starosti prizadeval komaj ukoreninjeno krivoverstvo zadušiti. Že se je bil krivi nauk razširil po Saksonii in z orjaškim korakom dere po cesarstvu. Maksimilian je poklical v Augsburg sbor, kateri bi

krivovero. obsódil; pa Luter je svoje učenje vpričo rimskega poslanca zagovarjal in akoravno je bilo poslej v Rimu zaverženo in njega začetnik za krivoverca razglašen, mu je vender saksonski izbornik roko deržal in ga štilil. Ko je odstopnik zboru v Augsburgu svoj nauk razodel, ni nehal dalje koračiti in svojim prvim krivoverstvom še druge pridružiti. Leon ga je preklel, pa Luter je poslano bulo z družimi papeževimi dopisi očitno na ulici Vitenberga sožgati pustil. Dragotin V. je po smerti Maksimiliana v Vormacii novi sbor napovedal, ki se je 1521. leta sôstavil, vender se je krivoverstvo malo na malo razširilo in malo let je preteklo, ko je že cela nemačka dežela ga objela in kakor temna megla se je razlegalo od francoskega do serca ogerskega kraljestva. Zastonj so bile vse ojstre zapovedi, katere je Ferdinand, ki je tistikrat avstrijsanske okolice vladal, razglasil.

Kakor mladi otrok, nespameten raji za lesketeč nož kakor za kruh prime, takó so neumni ljudje starim naukom svoje serca zapirali in novim krivim odpirali. Ojstro je prepovedal Ferdinand s krivovercom se pobratiti, ter nesramne, resnici zoperne knjige čitati in razširovati. Smert je bila osoda učenikov, ki so Bogâ razžaljivo vero oznanovali. Al deržavne postave niso zamogle zapreti vsih potov, po katerih so drugi odstopniki besede peklenške učili. Knez ni mogil drugači katoličko vero čisto in brez madeža ohraniti, kakor da je deržavnim uradnikom ukazal, učitelje krivoverstva tražiti in kaznovati. Al vse zastonj; preiskovanje in nasledovanje ni nič pomagalo, kér so se misli ljudstva zmiram več in več Luterjevim pridruževale in pravoverstvu pogin namenovale.

Župnikom je bilo ukazano, vsakega naznaniti, ki ni velikonočne spovedi opravil, in zanikerno zamudil ob nedeljah božjo službo. Posti, katere predpisuje rimska cerkev, so bili ojstro zapovedani in kdor ni volje cerkve dopolnil, je bil posvetni sodnii izročen. Praznike in nedelje je moral vsak po postavi posvečovati, zategadel so bile

kerčme do konca službe božje zaperte, kakor je bilo že v 1542. letu zapovedano. Da bi se krivoverstvo v šolah ne učilo, šo učniki svojemu vladiki zvestobo obljubiti in perseči morali. Vsak vladika je učitelje pital in spraševal, brez njegovega dovoljenja ni bilo nobenemu pripuščeno očitno učiti. Ferdinand je župnikom rimski katekizem doposlal in zapovedal, po tém in ne drugače izročene čede učiti in na pravo pot zveličanja voditi.

Kakor da bi se oblak raztergal, se razlije krivoverstvo po Českem in Austrijanskem brez opora in zaderžka. Še nam je ostala knjiga, katera nam spričuje, kako močne in dereče so človeške misli. V tej knjigi se čita, kako so zborniki jezero petsto šest in petdesetega leta na zboru v Beču caru tožili:

„Milostljivi Car, takó govore zborniki, znane so Vam naše prošnje, katere so Vam naši poslanci na Pražkem zboru predložili. Prosili smo Vas, da bi bila vsim podložnikom prostost in enakopravnost vere dovoljena, in da bi vsakemu sveto obhajilo pod obema podobama po Kristusovi postavi prejeti pripustili. Prošnje, katere so tudi poslanci spodnje Austrije na zboru v Augsburgu živo in goreče ponovili. Nató je Vaše Veličastvo našim prošnjam popolnoma nasprotne ukaze razglasilo. Ponižni narodi Vašega cesarstva niso svojih prošinj opustili, temuč vedno živejši so Vam te v sledečih zborih ponovljali in Vam obljubili zvesto in pobožno po kristjanski veri živeti. Na poslednjem pretečenega decembra sakupljenem zboru so oni zopet Vaše Veličastvo prosili, da bi jih ne silili zoper lastno vest činiti.“ Potem so se pritožili zborniki, da bi bilo predolgo čakati do prihodnega občnega zbora, ki ni še napovedan, kateri se torej zastonj kmalo pričakuje. Dalje so cesarja opomnili, koliko terpijo ljudje, katerim vest dela zapoveduje, kakoršne cesarski ukazi prepovedujejo. Tedej pravijo oni bi bilo pač potrebno, ljudstvu svobodo vere privoljiti ali pa koj občen zbor zaklicati. Pomnili so dalje vladarja na turške

vojske, in šo rekli, da te so očitne šibe božje, imenuje jih kazni nebeške, katere Bog pošlje nezvestemu ljudstvu, ki je njegovo voljo, zapoved in vero overglo.

Učeniki krivoverstva so dalje in dalje nauk odstopnika razprostiti, in ljudstvo je zmiram silniši obhajilo pod obema podobama tirjalo. Medjutim je bil Ferdinand v strašnejo vojsko s Turki zapleten. Podložna gosposka mu je bolj počasno in več poredkoma pomočke pošiljala, in sicer zavoljo tega, ker so bili vitezi in knezi že luterski veri svoje serca odperli, ko je cesar še zmiram rimsko-katolički zvest ostal. Kakor se močni hrast burji in nevihti ne vkloni, takó proti Ferdinand vsaki hudi zapelivi volji, ki mu serce napada, krivoverstvu ga odtvoriti. Ko so podložniki zmiram gorkejši prosili in viharjši silili, je mar njih tirjanje uslišal in svetega očeta papeža Pija IV. prosil, nemirnim obhajilo pod obema podobama pripustiti. Piji IV. so sicer to dovoljili ali njih naslednik rečenega imena V. so te običaj zopet prepovedali. Dragotin V. je v lelu 1568 vsim župnikom zapovedal pri popoldanski službi božji apostoljsko vero moliti, kar se še dan današnji po več cerkvah dopolnuje. Akoravno ni bilo krivoverstvo do druge polovice šestnajstega stoletja v goriško grofovino prispelo, je vendar poslej se ukoreninilo, nadjavši se kmalo verh dorasti in nedolžne serca prebivavcov otrovati.

Bernard Rabat, ki je te čas v imenu Mikloža Turna v Gradiški vladal, je močno oporno predzidje tej novi veri postavljal, ker je opominal oglejškega očaka po okrajnah njegovega pastirstva krivoverce iskati in najdene hudo in oestro kaznovati. Po tem razgledu so bile okolišine naše dežele dosti vgodne, ako jih k okolišinam družih dežel primerimo. Na zborih niso nikdar poslanci grofovine zavoljo vere ogovora izustili, ni bilo potrebno v cerkvene razpre se vozlati, ker so bili ljudje še čisti in neoskrunjeni od krivoverstva.

Ko so se bili 1578. leta poslanci na zboru sastali, je neki poslanik naše grofovine h krivovercem prestopil. Čez to so se goriški stanovi goreče hudovali.

Kakor se v burji in nevihti gosto nasejano in že rumeneče klasje morskemu valu enako bil bile dotikavši po dolgo-širokem polju zaziblje, takó priderči nova vera na Gorotansko in Krajnsko čez severne meje in se razširi po obojni deželi. Že so imeli plemenitniki in grajšaki po svojih gradéh posebne luteranske pastirje in po njih izgledu je tudi goriško plemenitstvo po grajšinah delati jelo.

Nadvojvoda Dragotin v strašno vojsko s Turkom zamrežen, si je močno prizadeval, saj prebivavce goriške grofovine brez madeža krivoverstva ohraniti in v pravi katolički veri poterčiti. Jernej Porcia, ki je na njegove prošnje kot apostolski namestnik grofovino obhodil in odstopnike tražil, je v enem Dragotinu dopisanem listu temu svetoval, krivoverce, katerih je tistihmal še malo bilo, pregnati, da bi se ostali pravoverci od njih ne otrovali. Zatorej je nadvojvoda Glusiča, takratnega ljubljanskega vladiko v Gorico poslal, mahjno iskrico, ki je bila na Nemačkem gorečemu ognju odletela, pogasiti. Sakupil je te goriške stanove in v enem ogovoru razgernil želje Dragotina; dalje jih je opominal zvesti in serčni ostati in nauk tiste vere poslušati, katero so stari očetje za pravo spoznali in vsi dobromisljenci še zmiram spoznajo. Odkril jim je kervoločne dela, in nemir in svajo in razpro cerkve in vse zločinstva po Nemačkem, katerih uzrok je ravno krivoverstvo.

Potem so korakali v veliko cerkvo, kjer je visoko častiti ljubljanski vladika Glusič voljo nadvojvode razodel, da nima nobeden vere, katero so preddeci terdili in njih starši od Krístusovih učencov prejeli, zatajiti in pravoverstvo s krivoverstvom premenjati. Kdor bi se pa iz občine kristjansko-katoliških kristjanov odločil in vero, katero je sveta mati katolička cerkev vselej terdila in še terdi, zatajil, takemu je prisojeno, ali krivoverstvo zopet opustiti in v na-

ročje matere katoliške cerkve se poverniti, ali pa s celo svojo družino iz grofovine se preseliti. Vradništvo ni zamudilo v raziskanju sumljivih in natolcovanih mestjanov Glusiča in njegove pomagavce podpirati. Prepovedane knjige, kate je povereništvo po hišah skritih krivovercov dobilo, so bile po ulicah sožgane. Tri plemenite družine so terdovratne v krivoverstvu ostale, in zavaljo tega so se morale iz grofovine preseliti.

Povereniki so se napotili iz Gorice, potem ko so Janezu Tavčerju goriškemu župniku in vikšidijakonu četo pravovernih izročili in zapovedali, marno čuvati, da bi se krivoverstvo ne razširjalo in razprostiralo. Tavčer je bil izgleden pastir svoje čede in zvest služabnik volje Dragotina. Netrudljivo je stražil on svoje drage vedno zveste ovčice, bistro je čuval, da bi se v napadu krivovercov izročene duše ne pogubile. On ni černil očitno odstopnikov in njih uka, temuč poln žive vere je opravljal po redu službo božjo in z molitvo in ljubeznjivimi in božjega duha polnimi govorci je krepčal vdane in stanovitne duše. Ni očitno pokaral nikoli zapeljanih ovčic, ampak v prebivališču jih je obiskal in skerbno ter milostljivo jim nasvetoval nazaj na pravo pot se obrniti. Ako je pa kdo terdovratno na tužnem potu smerti ostal, ga je brez odlašanja vodju naznanil in preročil.

Dragotin je v letu 1579 šest naznanjenih krivovercom pridruženih oseb iz grofovine pregnal.

Potem, ko je bil po smerti Glusiča Tavčer za ljubljanskega škofa izvoljen, je dobil od nadvojvode oblast celo krajno obhoditi in pregledati. Dobro je vedil on, da krivoverstvo le iz Gorotanskega in Krajnskega čez meje v goriško grofovino dere, zato je pisal mejnim duhovnom, ljudstvo nadvojvode oznaniti, da mora namreč vsak cerkvene postave na tanjko dopolniti, in kdor bi velikonočno spoved zamudil ali zapovedane poste opustil, ne pričakuj nobene pomoči in brambe proti sovražnikom. Dalje je ukazal, ako

bi vtegnili katerega v krivoverstvo zapredenega zapaziti, koj goriškemu poglavarstvu oznaniti in v oblast preročiti, da bode po postavi kaznovan, iz domačije pregnan in čez meje grofovine poslan, ker se je sam iz občine rimsko-katoliške cerkve odločil. To je bilo pravilo, po katerem so morali Župniki krivoverne odstopnike tražiti in naznanjene pravici preročiti. S tim pravilom je mislil apostolski pregledovavec vso rastlino krivoverstva, ki je le tu in tam malo na malo poganjala, do čistega izkoreniniti. Ko je Koterski vladika drugo leto ravno te kraje pregledoval je poznal, da so bile rečene postave nevgodne in nepristojne, vse mladike porezati, ktere so bili pregnani odstopniki v svojih družinah zasadili. Zato je pisal on apostolskemu poslancu v Gradec, nadvojvodi razodeti, da je cela med gorami ležeča dežela v veliki nevarnosti pravoverstvo zapustiti in krivoverstvo objeti. Ko so razun Luteranov še drugi pahnjenci krive nauke raztresali in prostirali, je Dragotin temu zlegu zoperstati, nove pripomočke iskal. Pristojno se mu zdi kakor že večkrat tudi sadaj poverenike v tiste kraje poslati, ki bi mladike krivoverstva polomili in takó proteči ogenj pogasili. V sredi poslanih poverenikov je bil Andrej Nepokaj tačasni župnik in naddijakon goriške cerkve. Imenovano povereništvo si je dosti prizadevalo, vse trage krivovercov zaslediti in vse korenike krivoverstva izpleti. Ojstro in resno je ravnalo po postavah, in podpirano od deželske gosposke sosebno od goriškega poglavarstva, so vse ali že oskrunjene od krivega uka ali samó natolcovane ljudi čez meje grofovine pregnali. Zadnje leto tretje četertine šestnajstega stoletja je bilo tedej srečni čas, ko so bili prebivavci grofovine očiščeni od krivega nauka in spačenosti njih dobe in zopet s pravoverniki združeni in v naročje svete matere katoliške cerkve uzeti. Medjutim, koje po Štajerskem, Kranjskem i Gorotanskem zmiram še ogenj Luteranstva gorel, za katerim so strašne kazni sledile, so prebivavci goriškega grofovstva brez drugzega prisiljenja sveti pravi veri zvesti ostali.

ČETERTO POGLAVJE.

Prizadevanje Austrije v Gorici škofijo napraviti.

Tužne čase so doživeli prebivavci goriške grofovine v petnajstem in šestnajstem stoletju, katerima se še sedmnajsto prišteti zamore, ali v osemnajstem je zlata doba napočila za njih cerkvene zadeve. Slabo gospodarstvo in zapravljenje in raztrošenje cerkvenega premoženja in na Nemškem zažgano krivoverstvo (ki je kakor nasprotna neprevidena brezen pred nepazljivim popotnikom stalo, široko požiralo odpiravši, znotrej v vednočerno tamoto zavito, nemirno in ostudnih pošast polno) in neprenehana razpra med cesarjem in Austrijo ter ljudovlado benečansko, jim ni pripustila njih kratkega življenja v miru in pokoju vžiti. Še unukov unuki so morali terpeti, kogar niso bili njih preddedi, ampak druge nemirne glave so bile krive tolikanj zlega.

Ko ste se ljudovlada in Austrija za voljitvo oglejskega očaka kervavo borile, ni pozabila prva vse včiniti, kar bi le njej moč, imenitnost in slavo donesti zamoglo. Da bi si Austrija nastojništva oglejske stolne cerkve in voljitve očakov po smerti katerega ne prisvojila, so se zvijačni Benečani dovolj znanih pripomočkov svoj namen doseči, brezvestno poslužili. Z lepim ali z gerdim so namreč vsakogar časnega očaka pregovorili in prisilili, pastirstvo kacemu drugemu izročiti in svojej časti in oblasti, ako ne resnično saj na videz se odreči. Takó je več njih storilo, kakor smo pripovedki Grimanov opomnili.

Ko je pa take odstope in izročila, cum regressu in favorem tertii imenovane občinski tridentinski cerkveni zbor prepovedal, se je ljudovlada še bolj tanjke zvijače poslužila, svojo že znano in odkrito lakomnost in blagoželjnost odejati in zakrivati. Ko se niso Benečani prederznili postavbo občinskega cerkvenega zbora prelomiti, in ko niso hotli očitno netila na ogenj pokladati, ki jih je od Austrije ločil, so novozvoljenemu očaku jednega pomagavca, koadjuter se mu pravi, pridjali in temu pridruženiku očaško oblast in čast po smrti prvega (očaka) obljubili. Kakor so poprej očaki enemu ali družemu svojo moč in svoje pastirstvo izročili, takó so sadaj očakom pridruženi pomočniki čast in oblast podedovali. Le takó in ne drugači je bilo mogoče Ogleju očake brez medčasa po smrti vsakterega prihraniti, pa tudi samó v tej zvijači je koreninila njih oblast v zadevah oglejske cerkve, ali kmalo jo bo vihar na moč izkoreninila.

Austrija je dolgo omenjeno krivico terpéla, zato si želi kakor bodi z ljudovlado se pomiriti in pogoditi, pa vendar brez lastne škode in brez zgube oblasti in pravice. — Nadvojvoda Dragotin, kakor smo že opomnili, si je bil terdno omislil, goriško grofovino z gradiškansko okolico oglejskemu očastvu odvzeti in za nju oskerbništvo novo škofijo v Gorici napraviti. Pravični so bili nagibi Austrije in deržavnih vladarjev oglejsko očastvo razdvojiti in novo pastirstvo za grofovino vtemeljiti. Kakor smo rekli, so na slavnem stolu očastva samó benečanski plemenitniki ino bogatini sedeli, kateri pa niso bili Austrii ino nje prebivavcom ljubi in prijetni, posebno zavoljo njih večkratnega verolomstva in prevelikega nagnjenja k svojim domorodcom in zavoljo zaničnosti in nemarnosti v opravljanju cerkvenih reči in nedopolnjenja cerkvenih dolžnost v avstrijskem delu očastva.

Zatorej je moral nekaj časa apostolski poslanec na Dunaju, nekaj pa teržaski vladika namesto njega cerkvene zadeve v grofovini voditi, medjutim ko je v Gorici en ar-

chidijakon cerkvene reči opravljaj. Dalje so okolišine tiste dobe, namreč čez meje dereče luteranstvo, ki je goriški grofovini in njenim okolicam črni dušomorivni otrov ponujalo, zmiram več in več silile in nove misli budile, kratko in malo v Gorici škofijo napraviti, ter za take tužne in viharne čase učenega in pobožnega pastirja, ki bi zamogel napadam sovražnika zoperstati, na škofijski stol posesti. Cesar Ferdinand, ki je bil svetemu očetu prošnjo razdvojenja očastva namizil, je gotovo dobro namenoval. Pa nasledniki Pija II. so se branili početje in misli njegove terditi in prošnje vslišati, akoravno je bil rečeni papež Miroslavu III. dovoljil novo škofijo v Ljubljani napraviti. *)

Še dan današnji se najdejo nekteri rokopisi, prošnje, katere so bile na rimski dvor poslane in iz tega namena svetemu očetu predložene. Nadvojvoda Dragotin je že perve leta svojega vladarstva Andreju, teržaškemu vladiki naložil, prošnje za napravo goriške škofije oskerbeti in potražiti, kje bi se zakladnica dohodkov namenjene škofije dobila. Te je cerkovne premoženja v grofovini in gradiškanski krajini za te namen odločil in potem ko je račune stroškov in dohodkov primeril, je oznanil da bi petina dohodkov zadostila. Andrej je bil učen in umen možak, vreden in prigoden, takó delo mu izročiti, on je dobro razumel pregovor: „Pri malem se začne pri velikem se jenja“ zató s tem zadovoljen je pričakoval sladkejšega sadú.

Janez Tavčer, ki je bil Ljubljanski vladika in namestnik nadvojvode v Gradcu, je misli in napravo teržaškega škofa zopet obudil in Dragotina serčno prosil omisljeno škofijo, deželi pristojno potrebno napraviti. Kadar je Gregor XIII. na slavnem stolu rimskega pastirja ino naslednika

*) V krajskem letopisu se čita, da ko je bil Enea Silvij Pikolomini za kardinala izvoljen, mu je Žiga Lamberg prerokoval, da bo še za papeža izbran. Ako se to zgodi, odgovori Pikolomini, Vam obljubim za škofa Vas postaviti. Res je bil poslé Žiga prvi škof v Ljubljani.

svetega Petra sedel, ravno o tistem času, ko si je Grimani toliko prizadeval, Oglej zopet za svoje stolno mesto pridobiti, je nadvojvoda Dragotin svoje prošnje ponovil in z bolj ganljivimi besedami silo in potrebo naprave in postanka novega pastirstva v Gorici popisal.

Pa samopašni in razujzdani člani ljudovlade in oglejski očaki, kateri so bili svoj stol iz Ogleja v Vidim prenesli, so prošnjam Dragotina se vpirali in vse njegove dokaze potrebe boljšega pastirja v grofovini overgli, ter svetega očeta takó si prikupili, da jim je bilo lahko sprositi ino prepričati ga, nekega očaškega namestnika in pomočnika z naslovom apostolskega obgledovavca in oskerbnika, oglejskemu očaku izročene čede obiskat poslati. Nadvojvoda je nasproti prosil, duhovsko sodnijo in oskerbništvo avstrijskega dela očastva teržaškemu škofu izročiti in apostolskega namestnika ga zvati. Akoravno so bile prošnje Dragotina gorke ter okolišine vere silne, se zastrantega vender ni pustil Gregor omehčati, ker je namenoval oglejsko očastvo zopet do stare imenitnosti dvignuti in vse nekdanje pravice mu nazaj pridobiti. Pri vsem tem niso Avstrijanci obupali novo pastirstvo za Gorico dobiti. O času petro-apostolskega papeža Siksta V. so bile prošnje ponovljene. Sveti oče so te prošnje vslišali, potem ko so dobre namene nadvojvoda spoznali, kateri so ga toliko časa silili zvesto pri svojem naprejšvetju ostati; zato so dovoljili v Gorico povereništvo postaviti, ki bi dopise Dragotina in odpise svete stolnice prejemale, prevdarilo in priprave za novo škofijo oskerbelo.

Miklavž teržaški vladika, Andrej Nepokaj župnik in vikšidijakon v Gorici, Jerom Kata župnik pri svetem Petru ino pečatnik Gašpar Bertis so bili apoštolski in nadvojvodinski poslanci ino povereniki. Ti so činili po izgledu Rapičija, predčasnega teržaškega škofa, so pregledali cerkvene premoženja po grofovini in oskerbniki rečenega blagá so jih podpirali v tem delu, so na tanjko razračunili vse dohodke vsake cerkve in jih pečatniku preročili, ki je bil nar bolj

maren in skerbén pri povereništvu. Kadar je Bertisu teržaški vladika Miklavž pisal, hitro ko je mogoče pisma mu poslati, je prosil vse oskerbeti in urediti, kar bi zamoglo napravo stolnice pohitriti. Račune cerkvenega blagá in prošnje je Gašpar Bertis v Terst poslal, da bi jih visokočastiti gospod škof Miklavž v Rim poslal in poglavarju kristjanstva predložil, od kojega so kmalo dočakovali dovoljenje očastvo razdeliti in v Gorici škofijo napraviti. Pa ko so se nar več nadjali, da bodo njih prošnje vslišane, je sočasno nemila smert njih nado in življenje papeža Siksta končala. Kar so že od Siksta pričakovali, niso še njegovi nasledniki razsodili in dovoljili in med tim časom je Bog tudi nadvojvoda Dragotina iz svetá poklical.

Ferdinand, ki je z deželo tudi čednosti in kreposti svojega rodnika podedoval, ni opustil takó imenitnega, hasnovitega, potrebnega dela. Nar več ga je naprava nove škofije v Gorici priganjala in primorala v 1598. leta v Rim do papeža popotvati. Ta sladka nada je veoma hitro vgasnila. Francišek Barbar tačasni očak v Ogleju, skerbén za svojo in svojih naslednikov čast in dobrostanje, je nar več to naprejevzetje vničil. On je Jurija Stobeja labudskega vladika, kateremu je bil Ferdinand vladarstvo svojih dežel zaupal, preprosil, razdeljenju očastva ne pripomoči. Stobej, ki je bil sovražnik novih naprav, je goreči ogenj nadvojvode pogasil in takó dobre misli in občutke njegovega serca zaterl in prizadevanje toliko slavnih možev v prah vergel. Stanovi goriški in sakupljeni zbori niso prenehali Ferdinanda, koji se je medjutim na cesarski prestol vsedil, žalostni stan cerkvenih zadev naznanovati. Blagodušni ino pobožni car, ako tudi v hudo vojsko s Turkom zavozlan in od notrajnih strašnih neviht na Erdeljskem in Ogerskem strašen, je vendar njih prošnje vslišal. On je 1623. leta Alberta Peslerja goriškega mestjana ponovljene prošnje zopet namizil. Koliko je te hvalevredni možak preterpel in voljno prenesel, se lahko spozna, akó samó omenimo, da je imel veliko

nasprotnikov: da mu je ljudovlada z vso močjo nasprotvala ni treba tukaj po večkratnem opominiku omisliti. Papež Urban VIII. in sam knez Savelli, kateri je bil tačasni avstrijski oskerbnik na rimskem dvoru, sta bila njegova oporna neprijatelja.

Svitleja luč je razgorela in živejša nada ocvetela za Gorico potem, ko je Vid Gullin župnik na Štajerskem, tisuč šest sto sedem in osemdesetega leta umerl in svoje obilno premoženje novi goriški škofii, ako bi se utemeljiti vtegnila, zapustil. Plemeniti Ljudevit Koronini, kojega so bili starnovi goriške krajine na dvor cesarja Leopolda I. poslali, si je prizadeval ti žlahtni namen doseči. Njemu se je bil pridružil tudi Boltažar Müller spovednik svitlega cesarja, rojen Goričan. Ko je te okrožnemu zboru v Gorico pisal, mu je razodel težave in zaderžke, kateri napravo škofijske stolnice mudé. On v rečenem dopisu takó govori: „Terdno Vam obljubim, skerbno si prizadjati, da bo po Vašem in mojem namenu razsojeno.

Prosim na tanjko premisliti: Bo nova škofija odvisna od oglejškega očastva, ali ne bo odvisna; od odvisnosti se na cesarskem dvoru ne govori, od neodvisnosti noče očak, toliko menj benečanska ljudovlada slišati, kakor je beneški poslanec na Dunaju očitno pokazal, ko mu je bilo od té govorjeno. Prosim mi naznaniti ali in kakó bi bilo mogoče neodvisnost dobiti, in jaz Vam terdno in gotovo obljubim, da se bo škofija napravila.“ Leopold Veliki si je ravno takó prizadeval kakor njegovi predniki svetega očeta prepričati, kakó je avstrijski del očastva skerbnejega pastirja potreben. On ni nič opustil, kar bi bilo zamoglo poglavarja kristjanske cerkve pripomorati napravo že toliko potov prošene škofije dovoljiti. Leopold je torej tačasnemu poglavarju grofovine, ki je bil Frančišek Stubenberg, naročil mu stan cerkvenih zadev in običaje ter zaderžanje ljudstva naznaniti. Ko je Frančišek vse cerkvene zadeve in zaderžanje ljudi in božjo službo in znanje kristjanskega nauka popisal, kar vse je na

nizkih tléh ležalo, je Leopold spoznal, da takó tužni stan vere in božje službe in nevednosti ljudstva pride le od pomanjkanja dobrih, pobožnih in pridnih pastirjev. Posebno zanikernost je on očakom pripisoval, koji so malo katerokrat in še tistikrat le po verhu in ne skerbno okrajno svojega pastirstva pregledali, kar se posebno temu pripisati mora, da oni jezika sebi izročenih ovčic, ki so na Austrijanskem bile, razumeli niso.

V začetku osemnajstega stoletja je Frančišek Ferdinand Rummel vladika v Beču močno to reč sprožil. Goreče je on v nekem zboru govoril, kako potrebna je nova škofija v Gorici, ganljivo je popisal tužni stan zapuščenih ljudi, koji toliko po nebeškem kruhu hrepené, brez da bi se kateri najdil, ki bi jim ga vlomil, živo je dokazal, da ni družega pomočka za podučenje in tolažbo nesrečnih prebivavcov grofovine, kakor očastvo razdvojiti in novo napravo oskerbeti. Žiga grof Kollonić ki je bil poslej za dunajskega škofa izvoljen, je cesarja Dragotina VI. naprosil, že takó dolgo zadržano podvzetje razsoditi; brez da bi bilo cesarju pri vsem svojem prizadevanju mogoče željo Austrijancov dopolniti.

Takó so se tedej Austrijanci in posebno njih slavni vladarji za napravo goriške škofije potegovali, brez da bi bili mogli svoje namene doseči. Njih skerbi in prizadeve niso nobenega sadu rodile, kér je bil družega Vsigamogočni odločil, njemu dopadljivo delo končati in doveršiti.

Kar so Dragotin, Ferdinand, Leopold in družni vladarji Austrije želeli in z vso močjo si prizadevali to vdobiti, je slavna cesarica Maria Terezia napravila. Komaj se je vsedla na prestol svojih dežel, so sicer nje sovražniki meče iz nožnice iztegnili, njej kraljestva in cesarsko krono odvzeti, ali ona je ostala postavna in zakonita naslednica skerbnege očeta Dragotina. Njeni goreči želji in kristjanski skerbnosti za vse dobro in sveto je Vsegamogočni dopustil neumerlost pri vsih sledečih ljudstvih in narodih zadobiti. Vidila je slavna cesarica in spoznala v sercu svetega očeta

Benedikta XIV. ne samó nagnjenje, ampak tudi gorečo voljo revnim zapuščenim ovčicam naše grofovine tolažno pomoč dati in ljudovlado z miru-željno Austrijo pogoditi in pomiriti. K tem vgodnim okoliščinam se je pridružila še izgledna darljivost plemenitnika, Auguština Kodelli-ta, ki je poln kristjanskih čednosti dolgo želno škofijško stolnico v svojem rojstnem mestu v Gorici pričakoval. Kodelli bogat in kakor smo rekli darovit in pobožen plemenitnik, je Gašparja Paskonita na Dunaj poslal, Marii Teresii obilno število dnarjev za napravo nové škofije ponuditi. Že 1686. leta je bil častiti župnik Vid Gullin obilno premoženje v ti namen zapustil; té dvé skupšini ste za prvi začetek pastirstva zadostile. Kakor smo opomnili, je že prej neodvisnost goriske škofije od oglejškega očastva močni zaderžek nje postanka bila, takó so tudi sadaj taki zaderžki nasprotvali, namreč kakó bi se škofija vladala in cerkvene potrebe oskerbele, ako bi se to pastirstvo iz očastva popolnoma istele-silo, ali se samó apostolsko, od očastva odvisno namestništvo napravilo, dokler bi se deržave kakó drugači pogodile. Akoravno ni bila naprava apostolskega namestništva po volji Austrije so vender Benedikt tudi za ljudovlado in očake skerbeli. Nadjavši se, razporne deržave s časom pogoditi se primorati, so se poslužili oni v svoji učenosti in razumnosti zadnjega pripomočka. Oni so v letu 1749 papežki list, koji se z besedami: „Omnium ecclesiarum“ začne, razglasili in v tem napravo apostolskega namestništva v Gorici ukazali. Ako tudi so Benečani to napravo pri svetem očetu preklicovali, akoravno je njej v Vidmu prebivajoči očak Delfin nasprotoval, se niso vender Benedikt preprosi pustili, svoje delo hasnovito in takó potrebno doveršiti, ter v sledečem letu (1750) novi papežki list (breve) ki se z besedami: „postquam per alias nostras,“ začne v zadevi apostolskega namestništva razglasiti.

Za apostolskega namestnika v Gorici je bil zvoljen Dragotin Mihael grof Attems, korar v Bazileji, ki je bil

Meniški in poslé Pergamenski škof imenovan. Zadnji papežki list je ljudovlado zlo razserdil, zakaj ona je previdila, da to je prva stopnja očastvo razdvojiti in novo škofijo v Gorici po želji avstrijske cesarice napraviti. Poprej je ona pred stolnico svetega Petra mehko in volno Benedikta prosila, nikar razdeljitve očastva dovoljiti, zdej pa viharo in ljuto temu načinu nasprotva, hudo in nevihtno se vzdiguje. Starešinstvo pošlje Frančiška Foskarita do svetega očeta s prošnjo, razglaseni list preklicati in postavljenega namestnika odstaviti. Ker vidi, da ni nikakor mogoče Benedikta preprositi, se oberne k družim državam njo podpirati in oglejško očastvo prihraniti pomagati. Pošlje svoje imenitne plemenitnike na Sardinsko, Francozko, Prusko in cló Angleško, da bi pri vladarjih téh držav pomoči sprosili. Starešinstvo pokliče svojega poslanca iz Rima in apostolski poslanec je moral brez odlaška Mletke zapustiti. Pa kadar je nar hujši ogenj med obema državamama gorel, so se okolišine také spreobrnile, da je bilo mogoče se pogoditi, in dolgo pogubljivo bitvo med njima končati.

Že Ljudevit XV. francozki kralj, koga je ljudovlada pomoči prosila, je nasvetoval, krivavo svajo končati in pekoči ogenj, katerega netilo je bilo oglejško očastvo, pogasiti. Tudi v Benetkah je bilo več miroljubnikov*), ki so starešinstvu svetovali, razdeljivnost očastva privoljiti, razun te (razdeljivosti) so rekli ni miru in pokoja upati.

Ko je torej ljudovlada vidila, da ni več pomoči staroslavno stolnico Ogleja brez vednega prepira vzderžati, se je mirne pogodbe poprijela in razdvojenje očastva privoljila. Potem ko sta se avstrijski in benečanski pooblastenec popolnoma pogovorila, je bila nju pogodba

*) Posebno hrabro se je imeniti Fačiolatti obnašal, ki je gotovo vreden, da ga tukaj omenimo.

svetemu očetu Benediktu XIV. predstavljena, da bi jo razvidili in poterdili. Benedikt so po svedočbi te pogodbe 6. dan mesca julija 1751 list: „Injuncta nobis“ razglasili in takó oglejsko očastvo, ki je že o času apostelnov začelo, v dve vikšiškofiji jednega reda in enake časti razdvojili, namreč v Gorici in Vidmu je bila nova škofija napravljena.

Zadnji ogleški očak in videmski vikšiškof je bil Daniel Delfin.

PETO POGlavJE.

Goriška škofija.

Ko je bila naša škofija tudi od benečanske ljudovlade dovoljena in od papeža Benedikta 6. dan julija poterjena so ravno te naslednik svetega Petra 12. dan aprila v letu 1752. novo pismo razglasili, ki se začne sledečimi besedami: „Sacrosanctae militantis Ecclesiae.“ V tem pismu so oni zapovedali, kako se ima nova škofija vladati in kakošne pravice bo metropolitanska cerkev imela; tudi so odločili število korarjev in kakošna čast, da jim ima dana biti. Dovoljili so prošnjo, ki ima za škofom prva prednost biti; vsakočasni prošt ima biti infuliran, in mora pri vsaki procesii, v koru in pri vsakem zboru prvi stol za škofom imeti. Dalje so dovoljili k tej cerkvi tehanjijo, drugo dostojnost, in vsakočasni tehan se mora prošta svetega Štefana imenovati, kér je v prejšnjem oglegškem očastvu neka cerkev z imenom prošnje počastena bila. Takó so sveti oče prav serčno za naše mesto in vso njegovo okolico skerbili in njemu stolnico škofije določili. Pa kakor hvalevredna je bila papeževa dobrovoljnost in ljubezen do naših starišev, ravno takó izgledna je bila tudi pobožnost slavne cesarice in nje skerb, dobre pastirje na goriško stolnico postaviti. Naprava te škofije bo gotovo vedni spomin materinske ljubezni Marije Terezije do našega mesta, in daljni unuki bodo to škofijo Nje delo imenovali in ljubeznjivo in hvaležno nje spomin častili.

Veliko veselje je bila ta nova naprava za Marijo Terezijo, živeji je nje sercé tolklo, kadar je prišla v priložnosti

od goriške škofije govoriti, smejalo se je nje sercé, ko je ona to pastirstvo ponosno svoje delo imenovati zamogla. Ravno tako radost in veselje so občutili tudi sveti oča Benedikt, ko so nar več k tej napravi pripomogali; kmalo so vidili v novem vinogradu rodovitne tertice jezerobrojni sad donašati, kmalo so spoznali, da so že zgubljene ovčice najdene in da cela čeda po pravem potu življenja hodi. Takó so vidili sveti oče svoje delo od Vsegamogočnega, Dobrotljivega in Usmiljenega blagoslovljeno in posvečeno, zato govore oni v nekem dopisu Dragotinu Mihaelu grofu Attems, da naprava škofije ni človeško ampak božje delo.

Gorica je tadaj v kardelo in v red imenitnih mest stopila, njej je velika čast dovoljena. Ne misli vsakteri, koji to knjižico čitaš, da je bila Gorica pred sto leti takó velika in tako lepa, kakor sadaj; da si boš vender nekoliko staro Gorico misliti zamogel, ti jo hočem tukej kratko popisati.

Gorica, poglavno mesto goriške grofovine, je gotovo svoje imé od slovenske besede gora (mons) gorica (monticulus) dobila, zakaj bližnji prebivavci tega mesta govore po slovensko ino grad in stari del mesta stojita na visokem od vsih strani prostem griču. Pod tim gričem, proti jugu in zapadu je sozidana nova Gorica, okoli in okoli jo obdajajo prijazni in rodovitni vinogradi, visoke murve in vedno zelene oljke.

Mesto, takó ga popisuje Musnig v letu 1781, je samo zase, ako se predmestja ločijo, prav majhno in neozidano, šteje blizo pet sto hiš razne velikosti; posebno lepe so cerkve, ki visoko v sinji zrak svoje glave molé. Razun tih se vide tudi lepe poslopja plemenitnikov in velike nove tovarne, v katerih se laška volna prede in tka. Grad je s iz štirovoglatega kamnja sozidanim zidom obdan in se v goranji in dolanji (grad) razloči; prvi leži na temenu griča, nekdej je vikšipoglavar v njem prebival, sadaj prebivajo vojaci. Dolanji grad se imenuje stare poslopja plemenitnikov, kateri so jih pa opustili. V tih hišah prebivajo vojaci, večidel pa

vbozi ljudje, katerih duhovni pastir je vojaški svečenik, koji v cerkvi svete Trojice božjo službo opravlja. *) Gorica je jako prijetno mestice, šteje blizo 3630 možkih in 2530 ženikih oseb. **) Mesto in celo grofovino, katero meja proti severu Italija in gorotanska vojvodina, proti izhodu in jugu krajnska vojvodina in jadransko morje, proti zapadu pa zopet Italija, vlada cesarski kraljevi svet, kojega predstojnik je ces. kraj. poglavar, ki podložnikom postave svetle avstrijske hiše razglasi, razloži in vse pravde med njimi razsodi.

Vsi prebivavci Gorice, razun nekaj malo židov (judov) so kristjanske katoličke vere. a) Gorica ima šest samostanov, v štirih so možiki, v enem device svete Uršule v drugem pa device svete Klare; v prvem možkem stanu so bratje svetega Frančiška, katere je sveti Anton iz Padove že v letu 1225 združil, v drugem samostanu so kapucinarji, v tretjem prebivajo miloserčni bratje, reda svetega Janeza; ti imajo v svojem poslopju tudi bolnišnico, v četerem na Kastanjevici imajo častiti očetje karmelitanski svoje prebivališče. Še morem opomniti, da je imela Gorica že v preteklim stoletju tri bolnišnice, jedno za ženske, ki ima svoje gotove letne dohodke, druga je za štiri in dvajset osirotelih fantičev, to je grof Alverez napravil, tretja je za bolne popotnike.

Goričani govoré tri jezike, nemački, slovenski in friulski.

*) Zdaj oskerbujejo službo v téj cerkvici duhovni velike cerkve.

**) Število duš je od tihdob silno poraslo. Zdaj jih šteje Gorica okoli 12,000 ali 13,000.

- a) V novejših časih se je tudi nekež protestantov tukej vgnjezdilo, ktere je g. Ritterjeva tovarna cukra sem privabila.
- b) Karmeliti in pa nune svetelare, ki kakor tudi Jezuiti, ki so nektaj bili v Gorici, zdaj se konej več spominjajo. Dobilu pa je ne zdavno Sestre, kahor se pod navadi kličejo, usmiljene, kterim je siromašnica zaupana in bolnišnica ženskih oseb, kjer veliko dobrega delajo.

Friulski jezik je sestavljen iz taljanskega, francoskega nemškega, slovenskega in drugih jezikov. Veči del je latinskemu naj bližej. Za poskušnjo podamo tukaj Oče naš kakor Furlani sami pišejo, potlej pa v našem pravopisu. *) Te govore nar več v Gradiški in nje okrogu, slovenski pa prebivavci severne, izhodne in južne grofovine. Po šolah se je nemško narečje učilo, sadaj se le v mestu (v Gorici) nemško uči, po deželi pa skorej povsod materni jezik, in sicer v desetih tehantijah slovenski, v petih pa taljanski. — Gorica ima dva lepa s kamenitimi podobami okinčana zaperta studenca, jeden na Kvaru (corno) **) drugi na travniku; iz obeh teče prav čista in zdrava voda. Pod Kastanjevico teče potok Kvar (corno), verti, ako je padlo dosti dežja, več mlinarskih koles in teče skoz mesto v Sočo; ako je pa dolgo suho vreme, se do tal posuši. Proti jugu ne dalječ proč od mesta teče drugi potok, kateremu Vertoibica pravijo. (Menim, od tod, kér se verti in krivi). Goričani vidijo proti severu visoke gore, koje se s krajinskimi planinami sklepajo, naj bliže mesta je gora svetega Valentina ali Sabatin. Tu je podertija viditi stare cerkve svetega Valentina. Ta gora je štric Solkanu, ne celo uro dalječ od Gorice in malo naprej Sveta Gora, kjér je toliko obiskovana cerkev matere božje. Izhodno in južno od Gorice so prav prijetni hribčiki, zapadno pa dolga planjava začetek lepe

*) *Pari nestri, che ses in cil. Sei santificat il uestri non. Vegni il uestri regno. Sei fatta la uestra volontat, come in cil, cussi in tiarra. Dajnus uè il nestri pan quotidian. E remèttit a no i nestris debiz, come nó iu rimettin ai nestris debitors. E no nus indúsit in tentazion. Ma liberainus dal mal. Cussi sei.*

Pari neštri ke šeš in cil. Šej šan.tifikát il veštri non. Vênji il veštri renjo. Šej fata la veštra volontát, kome in cil, kuši in tjara. Dajnuš uè il neštri pan kvotidján. E rimétit a nó i neštriš débic, kome nó ju rimetin aj neštriš debitorš. E no nuš indúžit in tentacion. Ma liberajnuš dal mal. Kuši šej.

**) Kvar (Corno) bi vtegnila biti slovenska beseda, kér potok o povodnjah pokvarja bližnje zemlje.

laške dežele. Po tej planjavi je zemlja suha in vroča; ako je dolgo časa brez dežja, ne more nič na njej dozoreti, ampak vse se speče in zgori. Ako je pa večkrat dež, da zemlja svojo potrebno mokroto obderži, se imajo prebivavci tih krajev kaj nadjati, oni pridelajo dosti žita, posebno rada raste tukaj turšica, tudi dobrega vina namasté obilno belega in črnega.

Med Sveto Goro in goro svetega Valentina pod Solkanem teče Soča (Isonzo). Sto korakov od Gorice je čez njo velik most in cesta, koja se proti Laškim steguje. Tukaj goriško mesto na drobno popisovati, se mi ne zdi potrebno, kér ni to moj namen. Obernem se toraj nazaj k zgodovini škofije tega mesta.

Pervi nadškof v Gorici je bil že v 1749. letu za apostolskega namestnika zvoljeni Dragotin Mihael grof Attems. Neumerjoč je njegovi spomin pri prebivavcih Gorice. On je bil skerbni oče svojih otrok, posebno vbozih, in zvesti pastir svojih ovčic. Dragotin je bil rojen v Gorici 1. dan julija leta 1711; njegovi stariši so bili: Janez Frančišek oče in Elizabeta plemenitega rodu grofov Koronini rodica. Že doma kakor mali fantič je bil jako priden in maren, in se je dobro učil. Dragotinova pobožnost in miloserčnost je bila izgledna in njegova bistroumnost in brihtnost veselje ljubljenih starišev. Vikši šole je doveršil on v Gradcu in v Modeni, ter po tem, ko se je v Rimu izšolal, je zadobil doktorat svetega pisma.

Grof Attems je bil posebno dobrotljivi oče revežev in beračev: marsikteri žejen je svojo žejo ž njegovo pijačo pogasil, dosti lačnih se je ž njegovim kruhom nasitilo. Koliko bolnikom je on k zdravju pomagal! On je bil zvesti prijatelj vsih potrebnih in blagoserčni svetovavec dvomečih. Zavaljo tega ni slavna cesarica nanj pozabila*), zvoljila ga je

*) Kakó je Marija Terezia pervega goriškega škofa čistila, pokažejo sledeči listi, katere je ona njemu dopisala:

za c. k. kneza in to imé je dovoljila ima dedično pri njegovih naslednikih ostati. Attems ni le za posamezno ampak tudi

Luxemburg den 7. Mai 1766. Hochwürdiger Fürst, Lieber, Andächtiger! Die Annäherung des 13. May erinnert mich meines Versprechens, daß Eure Andacht, als Reichs-Fürst an diesem Tage erscheinen sollen. Es ist mir solches um so vergnüglicher als nebst dem, daß ich die Errichtung des Erzbisthums Görz als mein Werk ansehe, dessen erster Vorsteher Euere Andacht seyen: Sie aber als ein eifriger Seelen-Hirt sowohl, als ein milder, und gutthätiger Vater ihrer Untergebenen sich bezeugen. Nicht besser hätte demnach, als an Euere Andacht die Reichs-Fürsten-Würde ertheilt werden können, und wünsche Ich wohl von Herzen, daß sie lange Jahre in dieser neuen Würde dero Diözes zum Besten der Religion und zum Trost der Armen, die Ich Ihnen besonders anempfehle, vorstehen. Ich werde übrigens für Euere Andacht die nämliche Gesinnung jederzeit beibehalten, und verbleibe denselben mit Kais. Hulden und allem Guten wohl begethan.

Euerer Andacht Gutwillige

Maria Theresia.

»Mr. l'Archévêque: »Le n'est que par la lettre, que vous avez écrite a Püchler, que J'appris la maladie bien dangereuse, dont vous avez été attaqué. Je suis très satisfaite d'avoir été informée en même tems de votre retablissement; mais comme je m'intéresse a tout ce peut vous arriver, Je compte, que vous ne m'en laisserez rien ignorer dan la suite, en faisant toujours parvenir içe la nouvelle de tout accident, qui pourrait vous survenir. C'est par bien de raisons, que Je souhaite votre longue conservation: connaissant toutes les paines, que vous vous donnez pour remplir votre tâche d'une façon digne d'un Pasteur relése qui m'a encore engagé de vous accorder les 8000 Florins, nécessaires pour l'établissement de 6 Curés, dont votre diocèse a besoin. Je souhaite, que vous continuiez a jouir d'une santé parfaite, pour être d'autant plus en état, de donner de marques de votre zèle a vos brebis. Comptez toujours sur mes sentiments, qui ne sauraient vous laisser douter de ma constante affection et bienveillance.

Luxemburg, le 27. Juin 1768.

Marie Thérèse.

»Schönbrunn le 11. Juillet 1770. Mr. l'Archévêque. Si mes Enfants, l'Archiduc Grand-Duc et son Epouse ont été contents de vous voir a leur passage par Gorice. Je le serais également. si pendant leur séjour ici voulies faire une excursion a Vienne: independamment de la satisfaction que me donnerait votre presence, ce voyage vous mettrait a même de vous servir des bains de Baden, qui Je crois, feraient un tres-grand bien avotre santé.

Vous savez, combien Je m'intéresse, pour juger du fond,

za obično blagostanje skerbel. Takó moremo tukaj reči, da goriško seminišče je Njegova naprava. On je ukupil tla, kjer je zdaj veliko poslopje duhovšnice, njegova goreča skerb za vse, kar je dobro in blago, potrebno in hasnovito je vse to storila, začela in doveršila.

Kér smo v začetku te knjižice opomnili, da je Oglej v cerkveni zgodovini zavoljo obilnosti svetinj imeniten bil; povemo tukaj, da je polovica tistih dražih ostankov zveličenih pokojnikov v goriško stolno cerkvo prenešena bila.

Dragotin Mihael je od svetega očeta Benedikta XIV. dva lista sprosila, v katerih so oni naznanili, katere svetinje se morajo goriški ino katere videmski škofii izročiti. List od desetega januarja 1753 odloči svetinje za videmsko škofijo, te list se začne :

„*Quanti Fraternitatem tuam faciamus.*“ Drugi list: „*Singulari voluptate perfusi sumus*“ ki je bil 13. dan marca ravno tistega leta razglašen, napové svetinje, katere so za goriško škofijo odločene. Grof Attems je poslal Visokočastitega gospoda Rudolfa grofa Edlinga tačasnega metropolitanskega tehanta goriške cerkve in prošta svetega Štefana po svetinje v Oglej in sopolanec Edlinga je bil visokočastiti gospod Janez Miroslav Madko korar in župnik stolne cerkve v Gorici.

Sedem in dvajseti dan septembra 1753 okoli ednajste ure zjutraj so bile svetinje terdno zapečatenе vzdignjene. Velika množica pobožnih kristjanov jih je po poti spremljala in vojaci regimenta Bethlehem so bili stražniki takó dražih ostankov svetnikov in mučenikov, ki so za vero in

dont part ce sonsal, dicté par les sentiments de bienveillance et d'affection, avec lesquels Je suis constamment. Si vous craignez, que la dépense de se voyage priverait les pauvres de vos aumônes, faites le sur mon compte; les pauvres gagneront beaucoup à votre conservation, et vos amis, entre lesquels compter moi. Votre bien-affectionnée Marie Thérèse.

Vide Guelmi Storia degli Attems Austriaci Gorizia 1783. Pag. 215 seq.

za Bogá živeli in umerli. Na večer ob sedmi uri so došli v Gradiško. Potem ko so bile svetinje v cerkvo spravljene in ta z vojniki obdana, so ti sveti popotniki v tem mestecu prenočili. 28. dan o pol dveh (do te ure so bile svetinje odkrite, in ljudem je bilo pripuščeno v cerkvo iti, rečene dragocenosti vsacega pravovernika gledat) so ravno takó kakor poprej dalje se napotili; gredé po cesti so vojniki nosila obšli. Ko so prišli do Podgore, so nesli kosti svetnikov v kapelico svetega Mihaela Arhangelja, koja je v grof Attemsovem poslopju v Podgori. Dokler je župnik tega kraja in ljudstvo za njim litanije vsih svetnikov in sledeče molitve gorečeserčno molil in pel, so se nosači in vojniki odpočili. Ko so se že dobro okrepčali se napotijo proti Gorici, kamor so o pol osmih zvečer došli. V škofovo cerkvo so bile svetinje od samega Visokočastitega škofa, od korarjev in od več družih duhovnih pastirjev sprejete. Tukaj je visokočastiti gospod proš litanije vsih svetnikov molil, in ljudstvo, ki je vedoželjno od vsih krajev priderlo bilo, mu je z milim glasom odgovarjalo. Pač nektero sereé je bilo ranjeno! dosti veselih solz so tisti dan ljudje prelili, goreče molitve so puhtele pred sedež večnega Bogá in po gostoma so se slišale izustiti imena svetnikov, katerih kosti in spominke so ravno donesli. *)

- *) 1. Reliquias de maxilla St. Andrea Ap. item statuam B. M. V. ac digitum St. Benedicti Abb. oes argento eleganter ligatas, quas in scatula lignea condiderunt et obsigillarunt.
2. Reliquias Ss. Bantje Cantiani etc. in capsula Chrystallis clausa, quam quia satis clausa non obsigillarunt.
3. Reliquias Ss. Qnirini et Anastasiae Mr. in capsula Chrystallis clausa, quas etiam ex ratione ut supra non obsigillarunt.
4. Reliquias Ss. Gereonis et soc. ac S. Fortunati Archidi. in capsula Chrystallis clausa, quas pariter non obsigillarunt.
5. Reliquias Ss. Anastasiae et Quirini Mm. in capsula chrystallis clausa, cujus cum vitrum unum fractum fuisset, extractae fuerunt reliquiae, et in scatula positae.
6. Reliquias Ss. Ermogonis et Fortunati Mm. in capsula Chrystallis clausa, pariter non obsigillatas.

Leta 1768 je te za dušni blagor svoje čede skerbni pastir tudi cerkveni zbor sebi podložnih duhovnikov razpisal in potem v resnici ga deržal, v katerem je mnogo postav gledé deljenja svetih sakramentov in cerkvene discipline zbranim priobčil.

Dragotin Mihael nam niznan samó kakor pobožen in blagoselčen ampak tudi kot učen moder možak. Njegovi spisi so bili priče učenosti in modrosti. Preposlednji visokočastiti goriški vladika Jožef Valland je te spise večkrat rad prebiral, ker so bili, kakor je on pravil, šola vsacega bogoslovca in modroslovca. Tukaj naznanimo samó jeden njegovih dopisov, katerega je on konec 1773. leta malo pred svojo smertjo duhovnim pastirjem svoje škofije razglasil.

7. Reliquias Ss. tae Felicitatis et septem Fratrum in capsula Chrystallis clausa.
8. Duas capsulas ligneas figurae semi ovalis in quibus parvae Ss. Reliquiae continentur.
9. Maxillam Ss. tae Ursulae in oase argenteo Chrystallis clauso.
10. Caput St. Agapiti Mart. in capsula Chrystallis clausa.
11. Caput S. tae Anastasiae Mart. in capsula Chrystallis clausa.
12. Reliquias Ss. Cantji Cantiani Mm. in capsula Chrystallis clausa.
13. Capsulam ligneam in qua sunt capilli St. Philippi Nerei, aliquae reliquiae.
14. Capsulam aliam ligneam in qua reposita est terra imbibita sanguine Ss. Mm.
15. Portatile argento contextum in quo sunt Reliquiae Ss. Ap. Petri et Pauli cum libro argento contexto.
16. Caput S. tae Felicitatis argenteum.
17. Caput St. Laurentii argenteum.
18. Caput St. Hermagorae et obsigillatum.
19. Caput St. Sigismundi Regis et obsigillatum.
20. Scatula lignea in qua praetiosa aliqua reposita fuere.
21. Duo Brachia argentea Ss. Hermagorae et Fortunati Mr.
22. Reliquias in scatula lignea ex capsulis fractis repositas.
23. Pastorale Chrystallinum.
24. Pastorale St. Hermagorae.
25. Crux argentea cum suo pedestallo.
26. Capsulas ligneas N. 22. ex quibus postquam extractae fuerunt aliquae reliquiae, et in antiquo conditorio in scatula lignea obsigillata occlusae juxta etc. nihil amplius acceptum fuit, sed statim obsigillatae hae fuerunt.

„Kmalò bomo, Preljubeznjivi Bratje, ako Bog hoče, novo leto nastopili, prizadjajmo si toraj z vso močjo taki biti, kakoršini bi želeli biti poslednji dan našega življenja. Ni dovolj, ako se sami zdemo, ali ako nas družni za take štejejo; naša skerb naj bo le ena, da nas nobeden krivice obdolžiti ne more. Božji dolžniki smo, zakaj on nas je izvoljil in postavil, da bi sad donesli; dolžniki smo našega bližnjega, kér nas je Edinorojeni Sin Božji za pastirje Svoje Čede postavil ino nam ukazal, ovčice v nedolžnosti našega serca pasti in življenje zanje žertvovati. Ljubimo toraj Boga Očeta, kér nas je sam poprej tako ljubil, da je Svojega Edinorojenega Sina za naše odrešenje dal; ljubimo Bogá Sina, kér se je sam za nas smerti daroval, ljubimo Svetega Duhá, kér je naše serca s svojo milostjo napolnil. Pa taljubezen ni zadosti, ljubimo tudi našega bližnjega; zakaj tadaj si moremo svesti biti, da bo naš dolg do zadnjega venarja poplačan, zakaj polnost postave je ljubezen. Popolni bodite, kakor je popolen vaš Bog v nebesih, kdor od vas je pravičen, naj se še bolj opravičuje, kdor je svet naj se še bolj posvečuje; zakaj po poti ljubezni dalje ne iti, se pravi opešati, in kdor stoji naj gleda, da ne pade.“

„Skerbite za vas in za Čedo, koja vam je od zgoraj izročena; glejte ako se pri vas vse prav dela? Čujte, da se ne pogubi nihče tistih, katere vam je Vsegamogočni zaupal, zakaj kri tistega, ki se po vaši neskerbnosti pogubi, bo gospod iz vaših rok tirjal. Čujte in glejte, da bo pripraven rešitelj, ako bi vtegnil volk ovčice klati. Pasite Čedo z besedo, pasite jo z izgledom, bodite zvesti služabniki božjih skrivnosti, da vas bo Bog, kadar bo prišel soditi, v večne šotore upeljal. Naše zapovedi in pastirske dopise, katere smo ali o času obhoda škofije ali pri družih priložnostih razglasili, večkrat prebirajte, in sami sebe uprašajte, ako ste do zdej vse na tanjko dopolnili. Ravno takó prebirajte čerlenice (rubrike) rimskega rituala, postave domače vaše škofije, ter sveto pismo stare in nove zaveze, svete cer-

kvane postave in knjige boljših moralistov in ascetov. Lenobe se posebno varite. Z drugim spolom ne bodite preveč prijazni. Spovednica naj bo vaše nar ljubše prebivališče. Vselej delajte tako, kakor čast vašega stanú od vas terja, in da ne bodo mogli vaši sovražniki od vas nič slabega govoriti. Ako bi se kaka napačnost v vaši Čedi ukoreninila, koj jo izruvajte. Ako se dva prepirata, sovražita in bijeta, pomirite ju.“

„Vraže, neposvečevanje praznikov, oskrunjenje cerkve, ponočno potepanje, pijančevanje, obedovanje, s korenino izrujte, s celo močjo, s celim sercom si prizadevajte, vašo Čedo Bogu dopadno storiti, zató da bo vaša služba Bogu prijetna. Z bolnimi na duši in z grešniki poterpíte in vedno naj vam bo pred očmi, da zdrav človek ne potrebuje vrača; spomnite se, da Bogú je mogoče tudi iz kamna človeka vstvariti, in kdor je danas tat, bo morebiti jutre z Dizmom v nebeškem kraljestvu. Nikogar toraj ne zapustite in ne obsodite; zakaj še živi ravno tisti Bog, ki se je ponižal, včlovečiti se in za pregrešno ljudstvo umreti na žertveniku križa. Na telesu bolnim ste ravno tako dolžni, kadar jih bolezen in slabost tare, ste dolžni jim pomagati; jih večkrat obiskati, s svetimi sakramenti prevediti, na smertno uro ne zapustiti. Ako je bolnik vbog, pomagajte mu kolikor je mogoče in sicer z veseljem in radostjo. Vaše milošine bojo Angeli pred sodnji sedež Božje milosti donesli.“

„Ako resnično ljubite vašo čedo, skerbite tudi za taiste, ki so terdnega zdravja, posebno v cerkvi in pri vsaki priložnosti vodite jih na pot življenja in zveličanja. Svoje ovčice podučiti je prvo in nar večí delo pastirjev, dolžnost, katero je Jezus Kristus aposteljnóm naložil in po njih tudi nam jo zapovedal. V evangelju beremo, da jih je poslal Gospod, potem ko so že dolgo časa za njim hodili, učiti vse narode po celem svetu in buditi vse ljudstva k pokori in poboljšanju.“

„Ako terja toraj Bog od svojih služabnikov učenost, če jih je on (kakor pravi prerok Malahia „Usta duhovnika naj hranijo vednost“ za služabnike skrivnosti življenja postavil, gotovo ni hotel, da bi dragocenosti učenja zakrite ostale, ampak da bi jih ljudstvo iz njih ust zaslišalo. Župniki imajo naj večji dolžnost; naj toraj delijo s svojimi pomagavci vse težave in dela, ogovore (pridige) in kristjanske nauke.

„Hudo je žugal Odrešenik sveta učenim Mojzesove postave, da so imeli ključe nauka in luč resnice, katero jim je Bog razodel, da bi jo ljudstvu odkrili, kojih pa niso ne za se ne za ljudstvo rabili; koliko dobrega bi bili oni lahko storili, pa svojo in družih korist so popolnoma zanemarali: Gorjé vam Pismoučenim, kér imate ključé vednosti, sami niste prišli (v nebeško kraljestvo) in druge, ki so želeli notri priti, ste odgnali. Prekleti bojo kristjani, ki telesne dela milosti svojemu bližnjemu storiti zamudé, toliko več se imamo bati mi nevredni in nemarni služabniki cerkve, ako zanemaramo dušne dela milosti, katere bi zamogle zveličati duše, kojih dosti zavoljo tega do smerti v grehu ostanejo, kér jim večkrat kruha in mleka nebeškega nauka zmanjka.“

„Dušni pastirji so očetje ljudstva. Svojim otrokom morajo stariši po natorni postavi potrebni živež dati; pa še bolj nečlovečno in terdoserčno bi bilo, človeku odreči nauk božje besede, ki je edini živež duše, kakor če bi oče in mati mlademu dedetu jed, katero imata pri rokah, neusmiljeno odrekla.“

„Ker so tri božje Čednosti posebno imenitni del kristjanskega nauka, je potrebno, da se vsako nedeljo in vsak praznik molijo, in sicer duhoven naj jih moli poprej, glasno počasno in zastopno, ljudstvo naj moli pa za njim. Potrebno je vsakteremu kristjanu te čednosti iz glave vediti in dobro razumeti. Pri tej in pri družih vajah prizadenite si ljubi Bratje! vse na tanjko dopolniti, zakaj Kristusu smo vso ljubezen dolžni. Ako me ljubiš, pravi on, pasi moje ov-

čice. Gotovo, če ljubimo Kristusa po dolžnosti, če si prizadevamo razširiti njegovo kraljestvo, moramo to s tim pokazati, da z gorečo ljubeznijo z besedo in izgledom za nam izročeno čedo skerbimo. To bote gotovo storili, ako se ne vstrašite nobenega dela, katero vam Jez, ali vaš skerbni naddijakon ali neutrudljivi dekani nalože, ako vas ne oplašijo težave, ako se ne vdete Satanu, našemu hudemu nasprotniku; ampak če gori v vaših sercih plam in želja, po potu pravice in resnice dalje in dalje hoditi in ljudstvo na pašo in v šotore večnega življenja pripeljati.“ Ko on vse duhovne pastirje svoje škofije za njih trud in prizadevanje za njih skerb in ljubezen do izročениh duš zahvali in vsim veselo novo leto voši, zaključí svoj razpis takó: „Opomnim vas, da bi v vaši oporoki našega goriškega seminšča ne pozabili. Spomnite se pri altarju moje slabosti, molite za mene pri sveti maši, kakor bom tudi jez za vas molil. Odpustike 40. dni dodelim vsakteremu, ki bo danas en Očenaš in Česena si Marija molil, da bi mi Bog na zadnjo uro milost in usmiljenje dodelil. Jez se bližam koncu in vas ljubeznjivo z obema rokama blagoslovim.“

Takó je prvi goriški škof duhovnim pastirjem svoje škofije izročene ovčice in sam sebe priporočil in kmalo po-tim 18. dan februarja 1774 mirno v Gospodu zaspal.

Njegovi naslednik je bil Rudolf Jožef grof Edling, ro-jen v Gorici 1. dan augusta 1723, njegovi oče je bil Jakob grof Edling, mati pa Elizabeta plemenitnega rodu grofov Kobencl. Za mašnika je bil posvečen v Rimu 4. septembra 1746 in 6. dan ravno tistega mesca in leta za dohtarja sve-tega pisma postavljen. Dva in dvajseti dan maja 1774. leta ga je slavna cesarica Maria Terezia za goriškega nadškofa izvoljila in 27. dan junija rečenega leta so ga sveti oče Benedikt XIV. poterdili. Ko je po smerti Marije Terezije nje naslednik cesar Jožef II. vsim veram slobodo in enako-pravnost dodelil, se je Edling goreče vhudaval, kaj takega v goriški škofii pripustiti, kér se je, kot dober varh svoje

čede, bal, da bi se krivoverstvo v tej škofii ne pričelo, ali pričeto razširilo. Cesar vidši, da se razglašena postava v goriški škofii ne dopolnuje, prežene Edlinga iz goriške stolnice in prosi svetega očeta Pija VI. novega škofa za Gorico poterditi. Sveti oče so pa Edlinga, ako tudi je bil pregnan, vendar za zakonitega in postavnega pastirskega poglavarja v Gorici spoznali, in zavoljo tega ni bilo cesarju mogoče, dokler je Edling živel za Gorico drugega vladika postaviti. Ko se ni dal cesar preprosi, Edlinga nazaj v Gorico poklicati, in kér je bilo to mesto že stiri leta brez škofa, so sveti oče voljitev novega pastirja dovoljili. Novo izvoljeni škof pa se ni imenoval goriški ampak gradiškanski, kér niso dovoljili papež goriškega škofa se zvati zató, kér je bil zakoniti goriški škof (grof Edling) še živ.

Pervi gradiškanski vladika je bil 1788. leta izvoljeni Frančišek Filip grof Incagi, rojen v Gradcu na Štajerskem 25. maja 1731.

Do 1788 je bil on teržaški vladika; kakor gradiškansko-goriške je umrl 3. dan decembra 1815. Trinajst let pred njim namreč 8. dan decembra 1803 je umrl na Laškem pregnani grof Edling, katerega kosti so poslej v Gorico nazaj prepeljali. Ljudstvo goriške okolice ga ima še vedno v dobrem spominu in ga skoraj bi djal kot svetnika v časti derži. Z Edlingom je Gorica tudi čast vikšiškofije zgubila; že grof Incagi je bil samó škof, kér je nadškofija v Ljubljano predstavljena bila.

O času svetlega cesarja Jožefa se je tudi v Gorici marsikaj premenilo: Redovni bratje Karmeliti in svetega Frančiška so bili pregnani, ravno takó tudi device svete Klare. Na dervarnem tergu je bila nekdanj velika cerkev svetega Antona in zraven nje velik samostan, pa vse je duh tistega vremena zdrobil. Zdaj je ondaj mala cerkvica, ki se zove Anton mali ali novi (St. Antonio piccolo-nuovo). Ravno takó je bil cesar Jožef tudi semenišče v Gorici kakor v več mestih vzdignil in v Gradcu obično semenišče (General-Se-

minar) napravil. Takó so bili o francovski vojski v naši duhovšnici namesto bogoslovcev bolni vojaci. Do leta 1818 je bilo to poslopje v drugih rokah. Kér so si pa Goričani dosti prizadeli seminišče za namen pokojnega grofa Attemsa nazaj pridobili, ga je svetli cesar Francíšek I. v namenjeno rabo dodelil. Novembra mesca 1818 so se šole zopet v seminišču začele; kér pa ni bilo takó na hitro pripravnih učiteljev dobiti, so nekaj korarji stolne cerkve, nekaj drugi duhovni iz mesta začasno, eni pol leta drugi celo leto v šolah učili, dokler so redni učitelji odločeni bili. Kér je goriško seminišče za bogoslovce štirih škofij (Goriške, Teržaške, Kerske in Poreške) napravljeno, se je takrat in se še zdaj vse po latinsko uči. Sicer je bilo že dovoljeno, da bi se bogoslovci tudi slovenskega učili. Visokočastiti, naš mnogo zasluženi domorodec Gospod Jožef Krobath so bili začeli slovenščino učiti, pa brez ploda; kér ni bil uk slovenskega jezika zapovedan predmet, so ga učenci kmalo opustili. Svest namreč slavjanska je še dremala. Še vdrugič se je drugi Gospod ravno takó tega dela lotil v letu 1840 ali 1841. Tode tudi ta skušnja ni nič zdala. Ako bi bili bogoslovci takó dobrega učenika zvesto poslušali in podložno vbogali, bi bili lakko že dolgo med ljudstvom slovenščini na noge pomagali. Posebno potreben nauk slovenskega jezika bi bil zdaj v seminišču, ko v persih toliko mladenčev takó pekoči plam ljubezni do domovine in maternega narečja šviga in gori. Goriško seminišče je bilo v letu 1842 popravljeno, in dosti na sprednji strani prizidano. Dozidano je bilo šel é 1843 in to delo je veljalo do 30.000 zlatih. Kar seminiško kapelo zadene, je tačasnji vodja duhovšnice posebne hvale in spomina vreden: brez vsega seminiškega vinarja je on že čez 500 zlatih v majhnem času v olepšanje kapelice in v povzdignjenje v nji obhajane službe božje strosil, samo jakó lepa podoba matere božje velja čez 225 fr. Ona predstavlja sveto družino od Rafaela, katero je na platno namalal sloveči Goričan Tominc. — Četerti goriški škof

Jožef Valland je bil Gorenc, 28. januarja 1763 v Novivasi rojen, za goriškega škofa posvečen v Ljubljani 10. januarja 1819. Tretjega avgusta v letu jezero osemsto in trideset je bil v papežkem listu svetega očeta Pija VIII. metropolit Ilirskega kraljestva imenovan.

Tako je nadškofijstvo spet Gorici poverjeno, ki do sadaj vedno obstoji. Prebrisane glave in silno vljuden je slovel cel čas svojega pastirstva v Gorici. Posebno je rad okoli sebe vidil svoje duhovnike, katerih je vsak ljubi dan enega ali drugega pri kosilu imel. Ni smel duhoven v Gorico, ako ni k svojemu očetu šel. Na te način je zamogel modri ino previdni Valland vse svoje duhovne dobro in natanjko spoznati, ter za svojo čedo z veči natanjčnostjo skerbeti. Posnemal je v tem sosebno sv. Karla Boromejskega. Šli so pa tudi vsi radi k njemu, zakaj on je bil vedno vljuden, in vesel in dobre volje. Koliko skerb je on imel tudi za svojo duhovščino, priča to, da je hotel sam osebno pričujoč biti pri vsih izpraševanjih bogoslovcev, in kar enega trenutka ni šel iz duhovščine, dokler niso bili vsi po redu izprašani. Posebno pa je sveti cerkvi in posredno tudi goriškemu semenišču veliko vstregel, da je visokočastitega Gospoda Jerneja Legata, ki so njegov sorodnik, z djanjem in z besedo do popolnega izšolanja pomagal, ter ga potlej za učitelja dogmatike v tem semenišču postavil, kateri je po Vallandovi smerti Gorico zapustil. Od stopnje do stopnje je te Visokoučeni napredval, dokler je Teržaško škofijo osrečil, kjer zdaj slavno viža in vreduje vso škofijo kot njeni verhovni pastir. Valland je zvesto sebi izročene ovčice pasel, ali proti koncu svojega življenja je hudo zbolel, in več časa duhovne opravila moral drugim prepustiti.

Zamerl je 11. dan maja 1834 in počiva v večnem miru na novem pokopališču v kapelici, katero je sam posvečil. Pod tim škofom to je osemnajst sto in tridesetega leta je Gorica Vipavsko tehintijo Ljubljanski škofii izročiti morala. Sedanji vladika goriški, Najčastitljivi Gospod Fran-

čišek Ksaveri Lušin so rojeni na Gorotanskem v Tinjah 3. decembra 1781, za mašnika posvečeni 26. dan augusta 1804, za Tridentinskega škofa posvečeni v Solnogradu 3. oktobra 1824 in od tukaj prestavljeni v Lvov za vikšiškofo in prvostolnika Galicije, 9. dan januarja 1835 za goriškega vikšiškofo izvoljeni in 6. aprila od svetega očeta poterjeni. Ne bomo tukaj veliko govorili od čednosti tega mnogo zasluženega verhovnega pastirja, zató da bi se nam ne reklo, da ga hvalimo iz prilizovanja ali iz samopridnosti, in Sir. 11,30 pravi: „ne hvali človeka pred smertjo.“ Ali tega vender ne moremo zamolčati, da Njegove zasluženja tudi sam svitli cesar Frančišek Jožef vredno spoznajo, za česar voljo so ga svojega skrivnega svetovavca v letu 1849 si izvoljili, in mu še letos 1851 veliki križ Leopoldovega reda blagovoljno podelili. Zaslužne dela njegove pa bo hvaležno potomstvo gotovo slavilo. Slava velika mu gre tudi zavoljo tega, kér za svoje zveste Slovence tudi slovenske pastirske liste izdaja, sej je tudi večí del njemu izročenih duš na slovenski strani.

Sedaj obseže goriška škofija 15 tehantij deset slovenskih in pet friulskih ali laških, in té sto štir in osem-deset kaplanij, katere dvé sto in sedemdeset duhovnikov oskerbuje. V celi škofii je 189621 duš. (Poglej drugi prídavek.) Ne moremo zamolčati tukaj veselega gibanja keršenikov te škofije po duhovnih vajah. Kakor nekđaj Cernic tako je namreč mnogo zasluženi duhoven Jezuitarskega reda Bankić Slovec, rojen pri Svetem Petru (S. Pietro dei schiavoni) v videmski nadškofii, že v letu 1847 po goriški škofii ljudske duhovne vaje vodil, rečeno leto namreč v laškem jeziku v Lučiniku, v Karminu in v družih krajih. Po slovensko je vodil svoje vaje že v letu 1850 v Kanalu, letos pa v Livki, v St. Andreju poleg Gorice in v Komnu na Krasu. Jezero in jezero ljudi dere za njim, takó se ljudstvo tare, da ni mogoče temu vrednemu gospodu v cerkvi pridigovati, ampak zavoljo preobilne množice

mora on večkrat zvonaj cerkve pod milim nebom ljudstvo učiti. Koliko dobrega te Jezuit ljudem stori, koliko serc on omehča, koliko grešnikov zbudi, bi se vsak lahko prepričal, ako bi vidil koliko sto in sto ljudi, ki so Bankiča zaslišali, vsako nedeljo zgrevano k spovednicam gre.

Gotovo hasnovito pa tudi potrebno bi bilo take vaje za duhovne vpeljati, kar je bilo scer že enkrat namenjeno; ali prekucije 1848. leta so vse s seboj v pogin potegnile. — Kar goriško stolno cerkev zadene, omenimo, da ji je koj v začetku postanka škofije slavna cesarica Maria Terezia dosti dragocenost podarila. Ravno takó je tudi francoska kraljevska rodovina, ki je tukaj nekaj časa stanovala, bogato to cerkvo obdarovala. Lični beli paramenti za Sveto Telo in novo drago nebó (baldachino) so dar francoske kraljevske hiše. Ta obitelj je podarila tej cerkvi tudi več družih reči, kakor p. r. jedno lepo škofisko palico (pastorale) jedno svetilo, umivalnico in več družega iz francoskega zlatâ. To cerkev še več olepšati in okinčati se tudi sadanji gospod prošt posebno dosti prizadene. Tudi za druge cerkve po škofii se dobro skerbi; tako so te leta na Berdih iz male kapelice svetega Lovrenca lepo cerkvo sozidali, ravno takó so storili v Vipužah, v Muskuli, v Vilessu itd. itd. Pri svetem starem Antonu v Gorici so letos nov zvonik sozidali iz samih milodarov pobožnih ljudi. Tako pokaže verni ljud naše nadškofije pri vsaki priložnosti, da v njem še vedno luč vere gori, in da je pripravljen, za božjo čast kej darovati. Tako je tudi z duhovšino. Čeravno se po prekucijah 1848. leta desetina in četertine (Quartese) po redu ne odrajujejo, čeravno je duhovništvo v tem dosti zgubilo, se mora vender reči, da niso zavoljo tega duhovni pastirji še nič zanemarali, ampak svesti svojih dolžnost vse pridno in z veseljem oskerbujejo. Blagor deželi, ki ima take duhovne kakor goriška škofija, blagor ljudem, ki imajo takó skerbne očete.

V spomin naprave škofije se je šestnajsti dan novembra 1851 nje stoletnica v Gorici slovesno obhajala. Goričani niso pri tej priložnosti svoje dolžnosti pozabili. Velikobrojna množica je v veliko cerkev prišla, takó da malo kadaj se toliko ljudi v njej snide. Ob deseti uri so visokočastiti nadškof sveto mašo peli. Pri tej priložnosti so visokoučeni gospod Dr. della Bona učitelj pastirstva v Seminišču pridigali, katere pridige zapopadek je bila kratka povestnica naprave goriške nadškofije. Potem ko so visokoučeni gospod ljudstvu težave, katere so napravi pastirstva nasprotovale, razložili, so v krepkih besedah svoje poslušavce opomnili, za toliko dobrote Bogu čast in hvalo dati. Na tó so visokočastiti gospod nadškof zahvalno pesem zapeli, katero so godci in pevci visokoglasno poprijeli. Od šestnajstega do dva in dvajsetega novembra so vsak večer v veliki cerkvi pred izpostavljenim Svetim Rešnjem Telesom litanije matere Božje peli, po litanijah so pričujoči vselej blagoslov prejeli. Slovesnost tega praznika povikšati so visokočastiti nadškof vsakteremu, ki bi se postavno spovedal in vredno sveto obhajilo prejel, odpustike 40. dni dodelili in na Njih prošnjo so sveti oče Piji IX. vsakemu, ki bi pogoje popolnoma dopolnil, popolne odpustike dovoljili. — Kakó prebivavci škofije za to dobroto Boga hvalijo, zamore samo Jeden reči; jaz le še to povem, da je v te namen mestno poglavarstvo 200 goldinarjev odločilo, s timi dvajset vbozih fantičev za letošnjo zimo novo obleči, katere novooblečene smo že 23. dan novembra v cerkvi skupaj vidili. — Hvala in večno slavni spomin utemeljiteljem, blagoslov in sreča pastirjem in ovčicam goriške škofije.

K koncu pridamo še krasno pesmico, koja je častiti mlad duhoven F. J Kaffol ob obhajanju stoletnice postanka goriške škofije složil.

Dan XVI. listopada 1851

po Goriški nadškofii.

Ob Soči se veselo dans godi,
Od griča v grič razleg zvonov doni,
In ljudstvo pravoverno
Se skupej zbera, v sveti dom hiti,
Pobožno ino méno.

Slovesno ozaljšane v nebó kupé
Po vsi Goriški nadškofii cerkvé,
Po naš' deželi celi
Se vérnim radosti topi sercé,
Vsi dobri so veselí.

Kaj neki tù goduje katolčan?
Komu velja današnji sveti dan?
Svetost' goreče vneti
Obhajati pač mora Goričan
Spomin visokosveti.

Poslušaj, zgodba sveta to pové: *)
Od svetega Mahora sem sledé
So vero razglasvali
Oglejski patriarhi in slové
So cerkev tu vladali.

Pa ovce razkropljene po planin',
Od vikšiga pastirja serčni opomin
Duhovne svete paše
Preredko iz Oglejskih je dolin
Budil očete naše.

*) Zavernemo brave na iztis:

Ueber die Errichtung des Görzer Erzbisthumes bei Gelegenheit des Säcular-Jahres
1851. Gedruckt in Görz bei J. Seitz.

Opazka pesnika.

Kmal dvigne se še vkljubni Benečan,
Čez patriarški stol svoj grešni dlan
On lakomno rastege; *Da*
Prijetelsko svari ga Austrijan,
Prederznež pa ne vbegne.

Se dene pravda pa pred papeža,
Štirnajsti Benedikt zdej sodbo da:
»Oglejski stol se vniči,
Bodita v Vidmu in Gorici dva
Nadškofa pri tej priči.«

Za to glej vérne v tempel potovat'
Spomin stoletni grejo praznovat,
Odkar Pastir premili
So s sedeža v Gorici pervikrat
Ljudi blagoslovili.

Le idi v sveti dom, — že pred oltar
Duhoven Vikši stopil je — svoj dar
Bogu za vse prinesiti. —
Sklenimo ž Njim se v duhu, mlad in star
Bodimo veri zvesti.

OBSEG.

Stran

Predgovor.

Pervo poglavje.

Oglej in njegovi očaki	7
----------------------------------	---

Drugo poglavje.

Bor Austrije z Benečansko ljudovlado zavoljo očastva	21
---	----

Tretje poglavje.

Stanje cerkve.

I. Duhovsko sodništvo	29
II. Cerkveno premoženje	32
III. Krivoverstvo	37

^VCeterto poglavje.

Prizadevanje Austrije v Gorici škofijo napraviti	44
--	----

Peto poglavje.

Goriška škofija	54
---------------------------	----

Pervi pristavek.

Časoslovna versta Oglejskih očakov.

Sveti Marko Evangelist

utemeljitelj

Oglejske cerkve.

Vladiki.

	Od leta	Do leta
1) Sv. Hermagor, Mohor Nemec	63?	
2) Sv. Hilari ali Helar, Ogleje	90?	
3) Krisogon I., Gerk		
4) Krisogon II., Gerk		
5) Agapit		
6) Teodor	314	
7) Benedikt		
8) Fortunacian Afrikán	347	

Nadškofi.

9) Sv. Valerian, Francoz	369	389
10) Sv Kromaci, Ogleje	389	407
11) Auguštin iz Beneventa	407	
12) Adelf al Delfin Altinačan	434?	
13) Maksim		
14) Januar, Jstrijan iz Pole	444	447
15) Secund, Saličan	451	454
16) Sv. Nicet, Gerk	454?	

	Od leta	Do leta
17) Marcelian, Gerk	485?	
18) Marcelian, Rimčan	503	515?
19) Štefan iz Milana	521	
20) Macedoni	539	

Očaki razkolniški.

21) Pavlin al Pavl, Rimčan	557	569
22) Probin iz Beneventa	569	571
23) Elia, Gerk	571	586
24) Sever iz Ravene	586	607
25) Janez I., Oglejc	607	
26) Marcian iz Pirana	612?	
27) Fortunat	628	
28) Feliks		
29) Janez II.		
30) Janez III.	685	

Očaki pravoverni.

31) Peter iz Pole	698	711
32) Seren	711	716
33) Kalist	716	737?
34) Sigvald iz Čedadada	762	776
35) Sv. Pavlin II. iz Čedadada	776	802
36) Urs I. tudi Urban	802	811?
37) Maksenci	811	838
38) Andrej iz Čedadada	838?	847?
39) Venanci Lah	847?	850?
40) Teutimar, Nemec	850	871?
41) Lupo ali Lup I.	871?	874?
42) Valpert	875	901?
43) Miroslav I.	901	
44) Leo iz Čedadada	921?	
45) Urs II.	928	
46) Lupo ali Lup II.	931	

	Od leta	Do leta
47) Hengelfred, Nemec	950?	
48) Rodvald Nemec	963	984
49) Janez IV. iz Ravene	984	
50) Pop, Nemec	1019	1042
51) Eberard, Nemec	1042	1049
52) Gotebold, Nemec	1049	
53) Ravenger, Nemec		1068
54) Sigeward grof Pleien, Nemec	1068	1077
55) Enrik (Erih), Nemec	1077	1084
56) Miroslav II., Slavjan	1084	1085
57) Udalrik I. grof Gorotanski	1085	1122
58) Gerard iz Čedadā	1122	1128
59) Peregrin I. grof Gorotanski	1132	1160
60) Udalrik II. grof Treven	1160	1182
61) Gotefred	1182	1195
62) Peregrin II.	1195	1204
63) Volker iz Leubrechtiskirchen, Nemec	1204	1218
64) Bertold	1218	1251
65) Gregor de Montelongo	1251	1269
66) Raimund Turn iz Milana	1273	1299
67) Peter II. Gera Ferentinec	1299	1301
68) Ottobon Raciški, Piacentinec . . .	1302	1315
69) Kaston Turn iz Milana	1316	1318
70) Pagan Turn iz Milana	1318	1332
71) Bertrand grof Sv. Genezija Francoz	1334	1350
72) Miklavž, Sin Českega kralja Janeza	1350	1358
73) Ljudevit Turn	1359	1365
74) Marquard Randecki iz Auguste . . .	1365	1381
75) Filip, Francoz	1381	1387
76) Janez V. mejni grof Moravski . . .	1387	1391
77) Anton I. Kajetanec	1395	1402
78) Anton II. Portogruarski in Anton III. Beneka	1402	
79) Ljudevit II. Tek, Ogerski vojvoda .	1412	1435

	Od leta	Do leta
80) Ljudevit III. Skaramp. — Mediarotta iz Padove in Alexander Masovski vojvoda Polak	1439	1465
81) Marko I. Barb. Benečan	1465	1491
82) Hermolav I. Barbar. Benečan	1491	1493
83) Miklavž II. Donat., Benečan	1493	1497
84) Dominik Kard. Griman, Benečan	1498	1517
85) Marin Kard. Griman, Benečan.	1523	1546
86) Janez VI. Griman, Benečan	1546	1592
87) Frančišek Barbar, Benečan	1593	1616
88) Hermolav II. Barbar, Benečan	1616	1622
89) Anton IV. Griman, Benečan	1622	1628
90) Augustin II., Gradonički, Benečan	1628	1629
91) Marko II. Gradoniški, Benečan	1629	1656
92) Jeronim Gradoniški, Benečan	1656	1657
93) Janez VII. Kard. Delfin., Benečan	1657	1699
94) Dionisi Delfin, Benečan	1699	1734
95) Daniel Kard. Delfin, Benečan	1734	1751

Grajski očaki.

1) Kandidian	607
2) Epifani Jstrijan	612
3) Ciprian iz Pole ,	613
4) Primigeni	628
5) Maksim Dalmatinec	647
6) Štefan iz Poreča	668
7) Agaton iz Kopra	673
8) Kristofor iz Pole	685
9) Donat iz Piačence	717
10) Anton	724
11) Emilian Rimčan	749
12) Vitellian	757
13) Janez iz Tersta	766
14) Fortunat is Tersta	803

	Od leta	Do leta
15) Janez opat sv. Servola is Tersta		825
16) Veneri Grasmund, Benečan		830
17) Viktor Ančitiat, Benečan		854
18) Vital Badoar, Benečan		860
19) Peter Marturi, Benečan		880
20) Viktor II. Badoar, Benečan		884
21) Juri Andreard, Benečan		902
22) Vital II.		903
23) Dominik I. Tribun, Benečan		906
24) Janez Gradenig, Benečan		907
25) Lovrenc Mastaki		910
26) Marin Kontarini		923
27) Bono Bankanik		956
28) Vital III. Barbolan, Benečan		968
29) Vital IV. Kandian, Benečan		969
30) Orseol I., Benečan		1010
31) Orseol II., Benečan		1037
32) Dominik II., Balkan		1044
33) Dominik III., Mareng		1049
34) Dominik IV., Čarban		1085
35) Janez IV., Saponari		1094
36) Peter II., Badoar		1121
37) Janez V. Gradenig, Benečan		1121
38) Erih Dandol		1128
39) Janez VI. Signol		1183
40) Benedikt Falier		1198
41) Angel Borači		1212
42) Jakob Tiepol, Benečan		1228
43) Leonhard Querini, Benečan		1231
44) Lovrenc II., Benečan		1244
45) Angel II.		1256
46) Janez VII.		1269
47) Guid		1282
48) Lovrenc III.		1290

	Od leta	Do leta
49) Egidi iz Ferrare		1310
50) Angel III.		1310
51) Pavl		1313
52) Marko, Benečan		1314
53) Dominik V.		1318
54) Dino Radikofani		1332
55) Andrej iz Padove		1337
56) Fortuner Vascelli, Francoz		1351
57) Orseol III., Benečan		1355
58) Sv. Frančišek Guerini, Benečan		1369
59) Tomaž Ferignan, iz Modene		1373
60) Urban		1383
61) Peter III.		1401
62) Peter IV.		1405
63) Konrad, Napolitan		1405
64) Janez VIII.		1406
65) Frančišek II. Land, Benečan		1406
66) Leonhard Delfin, Benečan		1410
67) Blaž Molin, Benečan		1427
68) Marko Kondulmeri, Benečan		1439
69) Dominik Mikeli, Benečan		1446

Versta Goriških škofov. C. K. Knezov.

I. Nadškofa.

1) Dragotin Michael grof Attems, Goričan	1752	1774
2) Rudolf Jožef grof Edling, Goričan	1774	1784

II. Gradiškanska škofa.

3) Frančišek Filip grof Jncagi, Štajerc	1788	1816
4) Jožef Walland, Krajnc	1819	1820

III. Nadškofa Metropolita Ilirskega Kraljestva.

Jožef Walland, ravno tisti, kot zgorej	1830	1834
5) Frančišek Ksaveri Lušin Ces. Kralj.		
Knez, Korošec	1835	

Drugi pristavek.

Razgled

Goriške nadškofije konec leta 1851.

N ^o	Imena te hantij.	Število Kapla- nij.	Število délavnih Duhovni- kov.	Število Duš.
I.	Gorica	15	29	21,879
II.	St. Peter pri Gorici	8	15	9503
III.	Kanal	12	14	13,179
IV.	Tomin	17	26	19,991
V.	Cirkna	8	10	7765
VI.	Bèlc	13	16	14,839
VII.	Černiče	10	16	12,525
VIII.	Komen	15	24	15,874
IX.	Devin	12	15	7979
X.	Teržic (Monfalcone.)	9	13	11,145
XI.	Gradišče	11	17	9033
XII.	Ločnik	17	19	12,635
XIII.	Karmin	13	20	11,588
XIV.	Višk	11	15	7660
XV.	Flumižel	11	21	14.026
Skupnina		184	270	189,621

Narodna in univerzitetna
knjižnica

© NUK

00000445122

